

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 79. szám

2008. ŐSZ

Tartalom

IGEHIRDETÉS

Tubán József: A világ világossága (Jn 8,12) 1

TANULMÁNY

Dr. Karner Károly: Keresztelő János 3

Véghelyi Antal: Luther nézetei az egyházkormányzásról 9

*Dr. Böröcz Enikő: Ordass-kutatás Chicagóban,
Genfben és Berlinben III. rész* 17

EMLÉKEZÜNK

*id. Pintér Károly: Háromszázötven éve halt meg
Oliver Cromwell 1599-1658* 21

*id. Zászkaliczky Pál: Ötven éve történt - Dr. Wiczián Dezső,
dr. Karner Károly és dr. Sólyom Jenő professzorok eltávolítása az
Evangélikus Teológiai Akadémiáról* 28

*Sólyom Jenő: Egy meg nem jelent cikk keletkezésének története -
Dr. Sólyom Jenő eltávolítása a Teológiáról*..... 38

DOKUMENTUM

Dr. Sólyom Jenő: Törvényesség 42

VERS

Kertész Eszter versei

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ 48

KERESZTYÉN IGAZSÁG

**Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap**

Új folyam 79. szám – 2008. ŐSZ

Szerkesztette a szerkesztőbizottság megbízásából Isó Dorottya
A szerkesztőbizottság tagjai: Cserhátiné Szabó Izabella, Isó Dorottya, Ittész János,

Jankovits Béla, Kovács László, Tubán József

Folyóiratunk honlapja: <http://olbkkerig.atw.hu>

Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel: 27-359-291)

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör

Budapest – OTP XI. ker. 11711034–20081452

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng. szám: III./E1/20/1989

Tubán József

A világ világossága

*Jézus ismét megszólalt, és ezt mondta nekik: Én vagyok a világ világossága:
aki engem követ, nem jár sötétségben, hanem övé az élet világossága.
(Jn 8,12)*

A kijelentés, amelyben Jézus önmagát a világ világosságának nevezi, jól ismert mindannyiunk előtt. Tértől, időtől és felekezettől függetlenül nagyon sokan prédikáltak már róla. Gyakran találkozunk vele különféle emléklapokon vagy könyvekben idézetként. Vasárnaponként is eszünkbe jut, amikor az oltáron égő gyertyára – az önmaga elégetésével fényt és meleget árasztó Krisztus szimbólumára – vetődik a pillantásunk a templomban.

Számunkra most az az ige legfontosabb üzenete, hogy Jézus Krisztuson kívül nincsen más világosság. Mindannyian tudjuk, mennyire kínos, amikor váratlanul áramszünet támad a lakásban. Az elmúlt idők heves viharaiban előfordult, hogy odahaza egy este tucatszor ment el a villany. Ilyenkor az ember keservesen tapogatózik gyertyáért vagy mécsesért, gyufáért vagy öngyújtóért, esve-keelve, bukdácsolva...

Hiányzik a világosság. Világunkban, életünkben is. Ha Jézus Krisztus világossága nem ragyog, akkor csak a sötétség van körülöttünk. Persze vannak más, csalóka fények is. Fényt visszaverő macskaszemek tündökölnek előttünk, igazi világosságként kínálgatva magukat. Maga a sötétség is gyakran igyekszik önmagát világosságként feltüntetni. Régi játéka ez az ördögnek. De fény csak ott van, ahol Krisztus keresztje felragyog, világosságot csak Urunk irgalma és dicsősége áraszthat.

Ma azért vagyunk együtt, hogy történelmünk egyik nagyon sötét fejezetét elevenítsük fel. Amikor a sötétség világosságot akart játszani, a gonoszság jósnak, a hazugság igazsnak nevezte magát. Amikor Krisztus egyházával látszólag mindent meg lehetett tenni. Amikor maga az egyház is sötétté látszott válni. De amikor ezt látjuk, akkor kell tudatosodnia bennünk a jézusi kijelentésnek: aki engem követ, az nem jár sötétben, hanem övé lesz az élet világossága. Tény, hogy ma is nagyon sűrű körülöttünk a sötétség. De Krisztus, a világ világossága változatlan erővel ragyog felettünk és közöttünk.

Krisztus szava tehát biztat bennünket: merjük mindenestől rábízni magunkat erre a sötétségben világító, ragyogó irgalomra. Krisztus személye és műve az egyetlen fény, amely utat mutat nekünk a világ sötétségében. Legyen bátorságunk hinni az ő ígéretének: aki vele jár, annak számára megszűnik a sötétség, az előtt feltáruul Krisztus Urunk irgalma, a kereszt ajándéka.

IGEHIRDETÉS

Sötétség van, ami miatt jogosan panaszkodunk és siránkozunk. De mi, keresztény emberek, Krisztus követői ne keseredjünk el, hanem vessük a szemünket Krisztus világosságára, és bízunk rá egész életünket irgalmas akaratára. Ha vele járunk, a sűrű sötétség tehetetlenné válik, és mindenen át ragyog a megváltó Úr Jézus világossága.

Ámen.

Lásd meg a mennyből, Úristen,
Nagy szájalommal nézzed.
Mint fogynak szenteid itt lenn.
Elhagyattunk, szegények.
Szent igéd rontják, támadják.
Kihunyt a hit, a tiszta láng
Már sokaknak szívében.

S szól az Úr: „Rontják a szegényt,
Hát fel is kelek menten.
Jajszava már az égig ért,
Meghallgattam, megmentem,
És üdvösséges szent igém
E földön harcba küldöm én,
Hadd legyen erőssége!”

Hét tűzön megy át az ezüst,
Úgy ragyog tisztasága.
Nem kell az ígét féltenuk,
Mert próbák tűzét állja.
Megbizonyítja hatalmát
A kereszthordozáson át,
S még messzebb ragyog fénye.

*(12. zsoltár Luther Márton)
(Evangelikus Énekeskönyv 257.)*

Dr. Karner Károly

Keresztelő János

Mt 3,1–12

1959. december 18.

1. Az Újszövetség kapujában áll Keresztelő János próféta alakja. Küldetését és annak mibenlétét az evangélista Ézs 40,3 szavaival jellemzi: „Kikiáltónak a szava hangzik fel a pusztában: Készítsetek elő az Úr útját, tegyétek egyenessé az ő ösvényeit!” Jn 1,23 szerint már maga a Keresztelő jelölte meg és értelmezte e szavakkal a küldetését. Így ábrázolja Jánost egy modern német grafikus is fametszetén: kietlen sivatag háttéréből, szinte az egész képet átfogó nagyságban, lép a szemlélő elé a próféta élesen megrajzolt, markáns vonalú arca, tűzben égő szemekkel, a pusztai széltől lobogó hajjal. Mintha nyitott ajkáról ebben a pillanatban hangozna el a mindenkit figyelmeztető, de ugyanakkor hívó szó. Mint ahogy régi időkben a kikiáltó hirdette meg a lakosságot lázba hozó hírt, nagyurak és fejedelmek érkezését, úgy szólal meg a Keresztelő is a hírnököknek, a kikiáltónak szavával: „Készítsetek utat annak, aki érkezik: az Úrnak!”

Mit tudunk Keresztelő Jánosról? Ki volt, és mi a jelentősége az evangéliumban?

Amit róla tudunk, azt elsősorban az evangéliumok mondják el. De ír róla a híres zsidó történetíró, Josephus is.

2. Keresztelő születésének történetét Lk 1 mondja el. Eszerint papi családból származott, atyja egy Zakariás nevű pap volt, anyja, Erzsébet is Áron leányai közül való, tehát papi származású volt (Lk 1,5). Ismeretes, hogy Lukács elbeszélése szerint egy alkalommal, amikor Zakariás éppen áldozatot mutatott be, látomás jelentette be neki fia születését. Zakariás tehát nem tartozott azok közé a papok közé, akik a főpapi szék betöltése körül a Kr. e. 2. sz. elején keletkezett törési vonal miatt tagadták a templomi szolgálat legitimitását, és nem vettek abban részt. Viszont családjával Júdeában lakott a hegyvidéken (Lk 1,39) – nyilván azon a vidéken, ahol az ún. kumráni település is volt. Könnyen lehet, hogy e településsel vagy ahhoz hasonló gondolkodású „disszenterék”-kel kapcsolata volt, és hogy ezért neveltette fiát, Jánost is „a pusztában” (Lk 1,80). Lukácsnak ez az adata könnyen jelentheti azt, hogy Keresztelő ifjúságát „disszenter”-ek közt töltötte. Az esszénusokról tudjuk, hogy nőtlenségre tettek fogadalmat, és tagjaik sorát oly módon töltötték föl, hogy gyermekeket fogadtak magukhoz, akiket azután a saját gondolatvilágukban neveltek fel. János is talán ilyen értelemben nevelkedett „a pusztában”. Mindenesetre tanulságos, hogy a Keresztelő nem állott be a templomban szolgálatot teljesítő papok sorába – amint ez származásánál fogva magától értődő lett volna. Az evangéliumok adataiból azt is tudjuk, hogy éles kritikában részesítette a templomi kultuszt vezető papi családokat, a szadduceusokat, valamint a farizeusokat: „viperafajzat”-nak nevezte őket (Mt 3,7). Hogy mi volt az oka ennek az éles kritikának, arról az evangélium nem ír. De talán nem tévedünk, ha úgy véljük, hogy ehhez a kemény ítélethez hozzájárulhatott a botránkozás a szadduceusok és farizeusok Róma-barát magatartása miatt is.

A Keresztelő ifjúságáról, gondolkodásának kialakulásáról nem tudunk semmit. Arról sem hallunk, hogy mi indította őt arra, hogy az ismeretlenségből és csendből, amelyben élt, előlépjön. De egyszerre csak előlépett „Júdea pusztájában” (Mt 3,1), a Jordán alsó folyásának a vidékén – régi egyházi hagyomány szerint a Chadschle nevű gázlónál a vádi el-Kelt közelében (Grundmann, Mk 27). Ez a hely is közel esik a kumráni kolostor vidékéhez. Azonban János nem a kumráni „szekta”, ill. az esszénusok programjával lépett fel. Megjelenése, valamint igehirdetése is másnak mutatja őt.

Megjelenése nyilván rendkívül mély benyomást gyakorolt, és mélyen bevésődött nemcsak kortársai, hanem a későbbi nemzedékek emlékezetébe is. „Ruhája teveszőrből volt, bőrvő volt dereka körül, eledele pedig sáska és erdei méz volt” – mondja Mt 3,4. Teveszőrből készült durva köpenye, a derekára kötött, ágyékát takaró bőrvő éppen úgy a legnagyobb fokú igénytelenség jele volt, mint eledele, valamiféle sáska (többféle ehető sáskát is ismertek) és erdei méz, vagy más hagyomány szerint – mivel Mt 11,18 értelmében valószínűleg csak növényi eledelt evett – valamiféle lisztből készült étel és erdei méz. De megjelenése, ruházata és élelme több mint a végsőig fokozott igénytelenségnek a kifejezése, nem is csak lemondás a kultúráról és visszavonulás emberlakta vidékekről az egyedüllétbe, sőt elhagyatottságba. Valamikor Illés, az Ószövetség egyik legnagyobb prófétája öltözködött hasonlóan (2Kir 1,8). Kortársait is Illésre emlékeztette János, és ez az emlékeztetés nyilván szándékos volt. János azzal az igénnyel lépett kortársai elé, hogy mint egykor Illésnek, úgy neki is prófétai küldetése van. Mivel pedig Mal 3,23 értelmében a zsidóság Illést várta, hogy a messiási üdvkor előkészítőjeként visszatérjen, azért János megjelenésének külső formájával is azt hirdette, hogy a messiási üdvkor küszöbön van. Ennek a megjelenésnek a jelentőségét csak akkor értjük meg, ha arra gondolunk, hogy Izráel ebben az időben már régtől fogva abban a meggyőződésben élt, hogy a prófétaság megszűnt évszázadok óta: „Próféta nincs már – panasz-kodik a zsoltárköltő, Zsolt 74,9 –, s nincs köztünk, aki tudná: meddig tart ez”.

Ha erre gondolunk, érthető, hogy már a Keresztelő külső megjelenése is nemcsak nagy feltűnést keltett, hanem izgalomba hozta az egész zsidóságot.

3. Ezt az izgalmat még inkább fokozta a Keresztelő igehirdetése. Az evangéliumok ennek természetesen csak a legfontosabb vezető gondolatait őrizték meg számunkra, és csak ezek alapján alkothatunk magunknak valamelyes képet.

Az evangélisták szerint a Keresztelő igehirdetésének alaptémája a megtérésre való felhívás volt: „Fellépett Keresztelő János a pusztában, hirdelve a megtérés keresztségét a bűnök bocsánatára” – írja Mk 1,4. Amikor János megtérést követelt Izráeltől, szintén régi próféták igehirdetését elevenítette fel. „Azt mondja az Úr: – olvassuk Jóél prófétánál –, térjete meg hozzám teljes szívetek szerint; böjtöléssel is, sírással is, kesergéssel is! És szíveteket szaggassátok meg, ne ruháitokat, úgy térjete meg az Úrhoz, a ti Istenetekhez. Mert könyörülő és irgalmas ő, későn haragvó, nagy kegyelmű, aki bánja a gonoszt” (Jóél 2,12-13). A nagy próféták közül főként Jeremiás volt az, aki megtérést hirdetett Izráelnek. Maga Isten parancsolja meg Jeremiásnak: „Végé elő egy könyvtekeretsét, és írd bele mindazokat a szavakat, amelyeket én mondtam neked Izráel és Júda ellen... hátha meghallja Júda háza mindazokat a veszedelmeket, amelyeket számára szerezni szándékozom, hogy ki-ki megtérjen gonosz útjáról, és megbocsássam bűnüket és vétküket”

(Jer 36,2–3). „Olvasd fel az Úr szavait a nép hallatára az Úr házában. Hátha az Úr elé száll könyörgésük, és mindenki megtér gonosz úttjáról” (Jer 36,6–7). A próféták óta a zsidó közgondolkodásban mindig jelentős szerepet játszott a megtérés: az írástudományban is sokszor hangoztatták, úgyhogy egy modern teológus joggal mondotta, hogy a megtérés „az üdvösségről szóló zsidó tanítás” (Moore, *Judaism* I. 500). De a századok folyamán a megtérés követelménye jórészt meg is üresedett. A régi próféták, Jóél vagy Jeremiás szerint Isten azt követeli, hogy a nép térjen meg „gonosz úttjáról” „teljes szíve szerint”. Ez azt jelentette, hogy a nép teljesen forduljon el életének gonoszságától, és szíve szerint újuljon meg. Később a zsidó írástudomány a törvényhez mérte a megtérést: az egyes cselekedeteket vizsgálta, azokat mérte a törvényhez. Ezért volt lehetséges, hogy egyesek igazaknak tudták magukat, és olyan emelt fővel állottak oda Isten elé, mint ahogyan azt Jézus írja le a példázatbeli farizeusról, aki hálát adott Istennek, hogy nem volt olyan, mint egyéb emberek (Lk 18,11). Igaz, hogy amióta a Kr. e. 2. sz. elején rászakadt Izráelre a megpróbáltatás nagy órája, és sokan lettek istentelenekké, közömbösekké, vagy a görög szellemiség hatása alatt megtagadták az atyai hagyományokat, azóta sorozatosan keletkeztek megtérési mozgalmak. Eredetileg ilyen volt a kegyesek (chászidok) és utóbb a farizeusok mozgalma is. Jórészt ezek közé tartozott az az esszénus csoport is, amelynek fő telephelyét a Holt-tenger közelében Kumránban legutóbb találták meg. Az ún. „Szektaeregula” szerint ezek az esszénusok ilyen bűnvallást követeltek tagjaiktól: „Istentelenül cselekedtünk, vétkeztünk, és gonoszt műveltünk mi is és atyáink is, mert [Isten] igazságának igaz szövetségével szembehelyezkedve éltünk. De a bosszúálló Isten ítéletet hajtott végre rajtunk és atyáinkon, viszont rajtunk kegyelmes irgalmasságot gyakorolt öröktől fogva örökké” (Szektaeregula 1–2. Grundmann *Mk* 27–28). Amint ebből a hűvállásból is látható, ez a mozgalom is önmagát tartotta igaznak, és másokra hátrította a tulajdonképpeni vétket.

Keresztelő János a régi próféták megtérési üzenetét újította fel, amikor az egész néptől, mindenkitől kivétel nélkül követelte a megtérést, és amikor ezt hangsúlyozottan Izráeltől, nem pedig a pogány népektől várta el. Az evangéliumi tudósítás szerint a Keresztelő egyetlen szóval sem vádolta a pogány népeket, de viperafajzatnak mondta a szadduceusokat, tehát azokat a papokat, akik közül a főpapok és a befolyásos magas rangú papok kerültek ki, továbbá a farizeusokat, akik magukat elsősorban tudták és gondolták igazaknak. A megtérés követelése pedig a Keresztelőnél nemcsak azt jelentette, hogy a megtértek igazítsák életüket a törvényhez, és hogy tegyék cselekedeteiket a törvény mérlegére, hanem egész addigi életük gonoszságának, istentelenségének a megvallását, az attól való elfordulást, és új, Istennek kedves életkezdést követelt tőlük.

Ilyen értelemben lett a megtérés jelképe egy tisztulási szertartás, amelyet magyarul „kereszttség”-nek szoktunk mondani. Ez a tisztulási szertartás olyan jellemző, mondhatnánk olyan egész próféciaját egyértelműen meghatározó cselekmény volt, hogy róla nevezték őt „Keresztelő” Jánosnak. Tisztulási szertartást az ószövetségi törvény sok esetben követelt a kegyes zsidótól. A tisztulási szertartások nagy része vízzel való lemosásból, bizonyos esetekben fürdőből állott. Az a görög szó az evangéliumokban, amelyet régi megszokás szerint keresztelésnek szoktunk fordítani, ugyancsak „fürdőt” vagy még pontosabban vízben való „alámerítést” jelent. Az ilyen lemosásoknál és fürdőknel azonban nem a test megtisztításán, tehát a

testi szenny eltávolításán volt a hangsúly. Amikor a törvény valakit tisztátalannak nyilvánított, nem arra gondolt, hogy az ember pl. a munkától vagy bizonyos körülmények közt beszennyeződik. Így pl. a törvény szerint tisztátalanná lesz a zsidó, ha halottat érint meg, de nem azért, mert ez az érintés a testet szennyezi be. A „tisztátalanság” a törvény szerint ilyen vagy más esetekben belső tisztátalanságot, mintegy megbélyegzettséget jelent, úgyhogy a tisztátalanná lett ember nem léphet Isten színe elé, nem léphet be a templomba, különösen annak belső udvaraiba, nem mutathat be áldozatot Istennek, stb. A tisztulási szertartás ezt a belső tisztátalanságot, megbélyegzettséget veszi el az emberről, úgyhogy utána ismét Isten színe elé léphet.

Jézus korában a vallásos gyakorlat igen sok esetben követelt meg a kegyes zsidótól tisztulási szertartást. Sőt egyes közösségek, pl. éppen az esszénusok különösen is híresek voltak arról, hogy szinte állandóan végeztek magukon tisztulási szertartásokat. Volt olyan irányzat is, amelynek tagjai naponként tisztulási szertartásnak vetették magukat alá, ezzel mintegy tanúsítva, hogy az ember naponta tisztátalanná és megbélyegzetté válik Isten előtt, és hogy az embernek ezt a tisztátalanságot naponta le kell mosni. Éppen a gyakori tisztulási szertartások igyekeztek biztosítani, hogy az ember, ill. a kegyes zsidó el ne veszítse tisztaságát Isten előtt, és mindig tisztán léphessen Isten színe elé.

Ebben a keretben kell látnunk János keresztségét. Nemcsak azoknak a zsidóknak mondta János, hogy „tisztátalannok”, akik a törvény szerint adott körülmények miatt azok voltak, hanem minden zsidónak, sőt éppen a tisztaságukra, erkölcsi és istentiszteleti feddhetetlenségükre oly büszke zsidóknak mondta azt, hogy Isten színe előtt „tisztátalannok”, „megbélyegezettek”. Ez mutatta éppen, hogy a Keresztelő a megtérés követelményét milyen újszerű, átfogó és döntő értelemben állította fel. Ezért lett a keresztség olyan jellegzetes Jánosra, hogy a „keresztelő”-nek mondták. Érthető is, ha Jn 1,25 szerint a szinedrium egy küldöttsége Jánost a keresztség miatt felelősségre is vonta.

4. A „megtérés keresztsége”, vagyis a megtérést hirdető prófécia és az azt megpecsételő keresztség Jánosnál nem állottak önmagukban, hanem előre mutattak, oda, ahol a Keresztelő prófécijának és küldetésének az akkori helyzetben a döntő irányvonala jelentkezett.

A megtérésre való hívás Izráelt, Isten népét szólítja elő, és a keresztség tisztulási szertartása ezt az igaz Izráelt, Isten új népét pecsételi el, gyűjti össze. Isten új népének, az igaz Izráelnek elpecsételése és összegyűjtése előretétele arra a napra, amikor elkövetkezik Isten „haragjának” napja, az ítélet. Mint egykor a régi nagy próféták, úgy hirdeti a Keresztelő is, hogy Isten haragja elsősorban is a hűtlenné és gonosszá lett Izráel ellen fordul. Abban az időben is, mint valamikor Hóseás és Ámós idején, sokan voltak az önteltek és önmagukkal megelégedettek, akik büszkék voltak Ábrahámra és a neki adott ígéretekre. Ők úgy vélték, hogy Isten ítélete és haragja azokat a pogányokat fogja sújtani, akik nem ismerik Isten akaratát, nem élnek törvénye szerint, sőt inkább gonosz módon elnyomják Isten választott népét. Ezek azt gondolták, hogy az ítélet napja Izráelt fogja igazolni a pogányokkal szemben, s ezeknek megtorlást, Ábrahám népének pedig felemeltetést, dicsőséget hoz.

Ez ellen az önmagának tetszelgő és önmagával olyan megelégedett zsidóság ellen fordul a Keresztelő: „Ne gondoljátok, hogy azzal biztathatjátok magatokat:

nekünk Ábrahám az atyánk!” Éppen ennek a beképzelt, kegyességétől eltelt zsidónak van szüksége megtérésre: „teremjetez a megtéréshez méltó gyümölcsöket!” „A fejsze már rajta van a fa gyökerén, s amelyik fa nem terem jó gyümölcsöt, azt Isten kivágja az ítéletben, és tűzre veti” (Mt 3,8–10).

Olyan korban, amikor sokan elhanyagoltak, a népet vezető papi rend jórészt elvilágiasodott, és csak a saját érdekét nézve kiszolgálta az uralmon lévő elnyomókat, amikor a kegyesek is önmaguknak tetszelegtek kegyességükkel, az elkeseredettek pedig ellenállás címen gonosztettektől, rablástól és gyilkosságtól sem riadtak vissza, a Keresztelő megtérésre hívó szava élesen belevágott az egész nép mindennapi életébe, és annak teljes átállítását követelte.

De a Keresztelő nemcsak ítélettel fenyegette azokat, akik meg nem térnek, vagy akik csak kihasználva a kedvező alkalmat a keresztségbe menekültek „az eljövendő harag” elől, hanem előre is mutatott az „Eljövendő”, a jelen szinte elviselhetetlen megpróbáltatásai után üdvösséget hozó, várva várt messiás felé. A maga küldetését útegyengetésnek, próféciaját a már útban levő Eljövendő érkezését bejelentő kikiáltó szavának tudta. (Mások – maga Jézus is (vö. Mt 11,14) – ezt az útegyengetést úgy értelmezték, hogy a Keresztelőben teljesedett be az Illés visszatéréről Mal 3,23–24-ben adott ígéret. Nem lehetetlen, hogy maga a Keresztelő is Illés küldetésében tudta magát.)

Éppen ezzel mutatott előre az Eljövendőre, arra, aki „utána jön, és nála erősebb”. Erről az erősebből mondja, hogy „a szórólapát kezében van, megtisztítja majd szőrűjét, és gabonáját csűrbe takarítja, a polyvát pedig elégeti olthatatlan tűzzel”, vagy más szóval: „Szentlélekkel és tűzzel keresztel majd” (Mt 3,11–12). Ez a kép kettőt mond: az eljövendő Messiás ítéletet fog tartani, a szórólapát és a tűz az ítélet jelképe. Az ítélet Isten joga, s a Keresztelő maga is hirdette Isten „eljövendő haragját”. A messiás tehát Isten jogkörében jár el, amikor ítéletre jön el. De ugyanakkor „betakarítja gabonáját a csűrbe” is, egybegyűjti a választottak seregét, és a Szentlélek ajándékával új népet, új gyülekezetet formál belőlük.

Egy másik, szinte titokzatosnak mondható képpel a Keresztelő azt mondja, hogy annak az utána következő „Erős”-nek nem méltó a saruja szíját megoldani (Mk 1,7; Lk 3,16) vagy a saruját utána vinni (Mt 3,11). Ezt rendszerint úgy szoktuk érteni, hogy benne a Keresztelő szerénysége és alázatossága nyilvánul meg. Pedig a kép talán ennél jóval többet is mond. Tudjuk, hogy az írástudóknál szabály volt: az írástudó tanítványát kötelezték olyan szolgálatok elvégzésére is mesterével szemben, amelyek a rabszolgákra tartoztak; de a mester sarujának szíját megoldani a tanítvány nem volt köteles. Ebben a képben tehát többről van szó, mint szerénységről és alázatról. Viszont tudjuk azt is, hogy a templomi rabszolgák kötelessége volt a szolgálatot teljesítő papok saruját megoldani, hogy a pap mezítláb léphessen a szent hely padlójára. A Keresztelő tehát úgy látja maga előtt az eljövendő Messiást, mint főpapot, aki a templomban bemutatja az áldozatot népéért. Amikor szemei előtt felrészvül annak az Erősnek az alakja, nem hadvezért és diadalmas királyt, hanem áldozatot bemutató főpapot lát. Jn 1,29 szerint is Jézusra mint az Eljövendőre azzal mutatott rá: „Íme, az Isten báránya, aki elveszi a világ bűnét”. A „bárány” az áldozat. A főpap és az áldozat e két mondatban azonosul, hogy így vigye véghez a messiási küldetését.

5. Keresztelő Jánosról a zsidóság híres ókori történetírója, Josephus is megemlékezik. Azt írja róla, hogy „Heródes kivégeztette ezt a kiváló férfit, aki a zsidókat az erény gyakorlására, egymás iránt igazság tanúsítására, Isten iránt pedig kegyes magatartásra és ennek érdekében a kereszttség felvételére buzdította”. Josephus szerint a Keresztelő fellépésének a hatása oly rendkívüli volt, hogy „az emberek seregestül tódultak hozzá, mert nagyon gyönyörködtek beszédének hallgatásában. Ezért Heródes attól tartott, hogy e férfi a népet még majd lázadásba kergeti... ennélfogva jobbnak tartotta őt még idejekorán eltenni láb alól, mielőtt ilyen felfordulást okozhatott volna, semmint hogy a felfordulás megtörténte után a kész tények miatt kelljen sajnálkoznia. Így Heródes e gyanú miatt bilincsbe verve Machareus várába vitette, és ott kivégeztette” (Jos.ant. XVIII,5,2). Mk 6,17–29; Mt 14,3–12 szerint a Keresztelő halálánál közrejátszott Heródes Antipás feleségének gyűlölete is amiatt, mert sógornőjét, Heródiást, aki mostohatestvérének felesége volt, ettől elcsalta és feleségévé tette. A két tudósítás, mint látható, nem egészen egyezik. De egy világos: a Keresztelő mindenképpen mártírja lett küldetésének.

Így mint a Krisztusra mutató tanú és küldetésének vértanúja áll az evangélium kapujában, és ádventi szózáttal szól ma is a gyülekezetéhez.

Kertész Eszter

Irányvonalak

Szerelmem szabadság legyen
és szabadságom szerelem

Életem alkotás legyen
és alkotásom élet

Tettem imádság legyen
és imádságom cselekedet

Egymás ellen ki ne játsszam
mi még az Édenben egy volt

Véghelyi Antal

Luther nézetei az egyházkormányzásról

Bevezető

Az egyházkormányzásról, az egyházi struktúráról zajló vita hevében egyházunkban kialakult székértáborok között a legalapvetőbb kérdésben talán még feltelezhető az egyetértés: reményünk szerint egyik oldal sem vonja kétsége, hogy az egyháznak egyetlen Ura van: Jézus Krisztus, és az egyházban mindenben az ő akaratának kell – de legalábbis kellene – érvényre jutnia. A kérdés csak az, hogy hogyan? Mert a szomorú tapasztalat azt mutatja, hogy egyházunkban sok esetben emberi akaratok és csoportérdekek feszülnek más emberi akarral és csoportérdekkel szemben.

De mit is akar az egyház Ura? Meg tud-e szólalni, és – csúnya kifejezéssel – le tud-e képeződni az ő akarata az egyházkormányzásban, az egyházi struktúrában. Vizsgáljuk meg, Luther miben tud segítségünkre lenni e kérdések megválaszolásában.

Bibliai alapvetés

Mielőtt Luther írásait vizsgálnánk, nem árt, ha előbb a Szentírást, és azon belül is az Újszövetséget vesszük kezünkbe. Ezzel nem az Ószövetséget kívánom alábecsülni, hanem nyilvánvaló, hogy az isteni akarat az ószövetségi nép életében másként jutott kifejezésre. Az ő szövetségben Isten mindig egy-egy embert szólított meg, pl. Mózeset vagy a prófétákat, és velük közölte akaratát, amit a nép felé nekik kellett tolmácsolniuk. A nép persze többnyire lázadott ez ellen, és újra meg újra föltette a kérdést: talán csak Mózeshez szólt az Isten? Talán csak a prófétákhoz szólt? Mi nem vagyunk ugyanúgy az Isten népe, mint ők? Milyen alapon igénylik ezek a kiválasztott személyek azt a jogot maguknak, hogy Isten nevében szóljanak? Mózes idején a kérdés általában valami látványos isteni beavatkozással dőlt el: Dátánt és Abirámot pl. a nép szeme láttára nyelte el a föld. Ez elég egyértelmű válasz volt arra, hogy Mózes milyen joron közli a néppel Isten akaratát. A próféták esetében már többnyire nem így volt: csak utólag, amikor a próféta által kilátásba helyezett ítélet – asszír fogság, babiloni fogság – bekövetkezett, akkor ismerték el, hogy az erre figyelmeztető, megtérésre hívó prófétához valóban Isten szólt.

Az új szövetség népének életében a Szentlélek pünködsi kitöltése ehhez képest merőben új helyzetet teremtett. Péter apostol pünködsi beszédében joggal értékeli a pünködsi csodát a Jóel próféta könyvének 3. fejezetében olvasható prófécia beteljesedéseként: *„Ekkor előállt Péter a tizeneggyel, felemelte a hangját, és így szólt hozzájuk: „Zsidó férfiak, és Jeruzsálem minden lakója! Vegyétek ezt tudomásul, és figyeljétek szavaimra! Mert nem részegek ezek, ahogyan ti gondoljátok, hiszen a nap harmadik órája van. Hanem ez az, amiről Jóel így prófétált: Az utolsó napokban, így szól az Isten, kitöltök Lelkemből minden halandóra, és prófétálnak fiaitok és leányaitok, és ifjaitok látomásokat látnak, véneitek pedig álmokat álmodnak, még szolgálóleányaimra is kitöltök azokban a napokban Lelkemből, és ők is prófétálnak.” (ApCsel 2,14–18)* Ezzel Péter vilá-

gossá teszi, amit az első gyülekezetek az apostoli levéllirodalom tanúsága szerint még komolyan is vettek, hogy az egyházban elvben és gyakorlatban bárki megszólalhat a Szentlélek által.

Igen, de milyen kérdésekben? A levelekben erre történő utalások és a Cselekedetek könyvében leírt esetek rendre két típusba sorolhatók: a Szentírás igéinek aktuális értelmezése, és prófécia valamilyen bekövetkező eseményről. Másra nem találunk példát. Olyannyira nem, hogy az első súlyos egyházkormányzati kérdésben az ősegyházat is megkísérti a demokratikus szavazás gondolata. Az Iskarióti Júdás utódjának megválasztására gondolok. Kivel fog kiegészülni újra tizenkettőre az apostolok testülete? Nem kis horderejű kérdés! A Cselekedetek könyvének első fejezetében olvasunk erről, és ezzel már el is mondtam, hogy a történet – Lukács leírása szerint – pünkösöd előtti. Ezt persze fel is lehet használni ellenérvként: nem csoda, hogy a Szentlélek senkinek sem adott kinyilatkoztatást a személyre vonatkozóan. Péter veti fel a témát, amikor százhuszan vannak együtt. Pünkösöd előtt ez a teljes egyháznak tekinthető. Demokratikusnak látszó módon felállítanak két jelöltet: Barsabbást és Mátyást. Majd buzgón imádkoznak: *„Urunk, minden szfv ismerője, te jelöld ki e kettő közül az egyiket, akit kiválasztottál magadnak,…”* (ApCsel 1,27) Utána pedig az őszövetségi főpap tisztjét gyakorolva – urim és tummim – sorsot vetnek, és a sors Mátyásra esik. A folytatást tudjuk: Jézus, az egyház Ura, mindezt figyelmen kívül hagyva, elhívja Sault, aki Pálként a tizenkettedik apostola lesz. És ez viszont már jócskán pünkösöd utáni történet! Mégsem a Szentlélek adott kinyilatkoztatást a tizenkettedik apostol személyét illetően. Mint ahogy pünkösöd utáni a hét diakónus kiválasztása is, de ott sem a Szentlélek ad kinyilatkoztatást a személyekre vonatkozóan. A választás emberi. A kritériumokról nincs szó, bár Lukács megjegyzi, hogy Istvánról kitént: ő Szentlélekkel teljes ember. Feltételezhetjük, hogy a másik hatot is ezzel a reménységgel jelölték ki, még ha róluk ez nem is rítt le olyan nyilvánvalóan, mint Istvánról. A megválasztottakra azután az apostolok ráteszik kezüket – és bár Lukács nem magyarázza – bizonyosan azzal a céllal, hogy a Szentlélek töltsé be valamennyiüket és tegye őket alkalmassá szolgálatukra. Máskor arról olvasunk, hogy az apostolok alkalmanként megbíztak valakit valamilyen feladattal, és mielőtt útnak indították volna őket, rájuk tették kezüket. Mai kifejezéssel ezt kinevezéses módszernek nevezhetjük. De akár választás előzte meg, akár kinevezés történt, az apostolok kézzel való nélkülözhetetlen volt a megbízatáshoz. És az apostoli kézzel való nem tekinthetjük valamiféle alkotmányos kötelezettségnek, mint ahogy nálunk a köztársasági elnök hivatalból köteles kinevezni a parlament által választott közhivatalnokokat, vagy a kormányfő által beterjesztet miniszterjelölteket. Választás esetén is több volt az apostolok szerepe valamiféle egyetértési jog gyakorlásánál. És a gyülekezeteket is hasonlóképpen az apostolok által kinevezett püspökök és a gyülekezet vénei kormányozták. Nem találunk rá példát, hogy személyi kérdésekben – még ha választás előzte is meg a döntést, - az ő akaratukkal ellentétben döntés született volna. Nyilván nem jelölték tisztségre olyanokat, és nem is fogadtak volna el jelölést olyanok, akiknek jelölését a püspök és a presbiterek ellenezték. Ez nem diktatórikus vezetés volt, hanem a kölcsönös bizalmon alapult. Az apostolok, a püspökök, a presbiterek bíztak abban, hogy a gyülekezet nem azért él a jelölés lehetőségével, hogy nekik betartson, és a gyülekezetek is megbíztak vezetőik ítélőképességében, ha azok valakinek a jelölését elle-

nezték. Így a feladatot kapó személyek kiválasztása mindig azzal a megalapozott reménységgel történt, hogy az megegyezik az egyház Urának akaratával. És ennek nem mond ellene, hogy az első egyházi választás – Mátyásra gondolok – ebben a tekintetben bizony fiaskó volt.

Eddig – úgy is mondhatnánk – az apostoli kor egyházának személyzeti politikáját vizsgáltuk. Az ősegyházban azonban voltak döntést igénylő igen komoly hittani viták is. A gyülekezeteket és részben még az apostolokat is megosztó leg-súlyosabb vitában az Apostolok Cselekedeteinek 15. fejezetében leírt jeruzsálemi apostoli konvent hozott döntést. A kérdést ismerjük: kell-e a megtérő pogányokat megkeresztelésük előtt körülmetélni és Mózes törvényéből a kultikus előírások betartására kötelezni. A vita már hosszú ideje tartott és elfajult. De a hosszú idő – és ez nagyon fontos! - a tapasztalatok értékelését is lehetővé tette. És végül is a tapasztaltak alapozták meg a döntést: a Pál által megtérített, és körülmetélkedésre nem kényszerített pogányok gyülekezeteiben ugyanúgy megtalálhatók voltak a Szentlélek ajándékai, mint a judaistáknál. Ugyanúgy voltak próféták, gyógyítók, nyelveken szólók és a Lélek egyéb ajándékaival rendelkezők. Ez a tapasztalat az alapja a jeruzsálemi konventen születő apostoli döntésnek, amit levélben így közöltek a gyülekezetekkel: *„Mert a Szentlélek jónak látta, és vele együtt mi is úgy láttuk jónak...”* Nem mintha az apostolok maguknak vindikálnák a jogot, hogy eldöntsék: mit lát jónak a Szentlélek, hanem a Szentlélek által igazolt gyakorlatra utal ez a megfogalmazás. A Gamáliel tanácsaként ismert elv tükröződik ebben: ha nem tudjuk, hogy egy tanításbeli vitákat gerjesztő kezdeményezés bírja-e a Szentlélek tetszését, akkor egy darabig engedjük, és majd a gyakorlatban kiderül. Ha a Szentlélek tapasztalhatóan felhasználja a hitépítésre, akkor meg kell tartani, ha a hitépítés, a misszió akadályának bizonyul a dolog, akkor el kell vetni. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy egy többek által teológiaiilag vitatott új liturgikus rendről is csak a használat során nyert tapasztalatokat összegezve lehetne eldönteni, hogy „tetszik-e a Szentléleknek”, vagy csak megalkotóinak tetszik...)

Tehát mint láttuk, teológiai vitában sem Péter, sem Jakab, sem Pál, és az apostolok egyike sem tartotta magát a Szentlélek letéteményesének. Megvitatták egymás közt a dolgot, de a vita tárgya nem elméleti tételek megfogalmazása, hanem a tapasztalatok értékelése. Arról alkottak ítéletet, hogy a szóban forgó dolog a gyakorlatban a Szentlélek eszközeinek bizonyult-e, vagy éppen visszahúzódott-e a Szentlélek miatta. Így valószínűleg hibás az a kérdésfelvetés is, hogy az egyházban egyes emberek, vagy a választott testületek bírják-e a Szentlelket, mint letéteményt. És itt jutunk el Luther egyházkormányzásról szóló iratainak témájához.

„A keresztyén gyülekezet jogáról és hatalmáról” c. irat vizsgálata

Több oka is van, hogy mindenek előtt Luthernak ezt az 1523. május 18-án kelt iratát tesszük vizsgálat tárgyává. Egyrészt – hogy a révfülöpi előadásom bevezetőjében említett repülő tintatartóra utaljak – ez az irat tipikus forrása az olyan idézeteknek, amelyekkel az idéző nem Luther gondolatait akarja közvetíteni, hanem saját felfogásának akar lutheri igazolást adni. Ez az irat kétségtelenül tartalmaz olyan kijelentéseket, amelyek – ha az utánuk következő mondatok nélkül értelme-

zik őket – ellentmondani látszanak a révfülöpi előadás egész koncepciójának, ill. mintha Luther itt olyan kijelentéseket tenne, amelyek érvénytelenítik, de legalábbis relativizálják *Az egyház babiloni fogságáról* szóló könyvecskéből, valamint *A zsinatokról és az egyházzól* című könyvnek *Az egyház hét ismertetőjegyéről* szóló részéből az egyetemes papság kérdésében Révfülöpön idézett mondatait.

A közelmúltban egy egyházi levelezőlistán érte is olyan vád a Luther munkásságával foglalkozókat, hogy mindegyikük a maga koncepciójának igazolására válogatja Luthertól az idézeteket, ami azt bizonyítja, hogy Luther írásaival nem igazán érdemes behatóan foglalkozni, hiszen mindent és mindennek az ellenkezőjét is igazolni lehet belőlük, a felhasználó szándéka szerint.

Nekem meggyőződésem, hogy ez akkor sincs így, ha *A keresztyén gyülekezet jogáról és hatalmáról* c. írásban az egyetemes papságról valóban szerepelnek az alábbi mondatok: „Mert azt senki sem tagadhatja, hogy minden keresztyén bírja az Isten igéjét, hogy az evangélium minden emberé és hogy minden keresztyén az Isten által ki van tanítva és fel van kenve pappá, amint azt Krisztus mondja Jn 6,45-ben: »És lesznek mindnyájan Istentől tanítottak«, és a 45. zsoltár 8. verse: »Felkent téged az Isten, a te Istened vigaságnak olaját, a te társaid fölét«. Ezek a társak a keresztyének, Krisztus testvérei, akik Krisztussal, a Krisztusban papokká szenteltettek, amint azt Péter is mondja: »Te pedig választott nemzetség, királyi papság, szent nép vagytok, és olyan nép, melyet Isten sajátjának tart, hogy annak hatalmas dolgait hirdessétek, aki titeket a sötétségből az ő csodálatos világosságára hívott.« Ha pedig úgy van, hogy bírják az Isten igéjét, és az Isten által felszenteltettek, akkor tartoznak is vele, hogy azt vallják, hirdessék, tanítsák és terjesszék, amint azt Pál apostol mondja 2Kor 4,12-ben: »Mivelhogy mibenntünk is a hitnek ugyanaz a Lelke ugyan...azért mi is szólunk.«, és a próféta Zsolt 116,10-ben: »Hittem és azért szóltam«, és az 51. zsoltár 15. versében: »Tanítom a bűnösöket a te utaidra, és a bűnösök tehozzád megrógnak.« Tehát ezek szerint ismét bizonyos az, hogy egy keresztyénnek nemcsak joga és hatalma van az Isten igéjét tanítani, de hogy azt köteles is tenni lelke üdvösségének és Isten kegyelme elvesztésének terhe alatt.” Igen ám, de Luther itt nem áll meg, hanem folytatja, és e folytatás nélkül hamissá válik az eddigi idézet, még ha szó szerinti is! Íme, a közvetlen folytatása az előbb idézett mondatoknak: „Te erre azt mondod: Hogyan? Hát hiszen ha arra nem hivatott el, nem szabad neki prédikálnia, mint azt te magad gyakran állítottad! Erre azt felelem: e tekintetben a keresztyént kétféle helyzetben kell nézned. Először, ha olyan helyen van, ahol nincsenek keresztyének. Ott semmi más ellívatásra nincs szüksége, mint arra, hogy ő keresztyén, akit Isten belsőleg hívott el és avatott fel. Ilyen helyen köteles a tévelygő pogányoknak és nemkeresztyéneknek prédikálni és azokat az evangéliumra tanítani a felebaráti szeretet kötelességéből kifolyólag, habár őt senki emberfia el nem hívta erre. Így tett István vértanú, akire pedig az apostolok nem ruházták az evangélium prédikálásának tisztét (ApCsel 6,8), »István pedig - kegyelemmel és erővel telve - nagy csodákat és jeleket tett a nép között.« És éppen így tett Fülöp diakónus is, István vértanú társa: »Fülöp lement Samária városába, és ott hirdette nekik a Krisztust.« (ApCsel 8,5) és éppen így tett Apollós is ApCsel 18,25 szerint: »Eközben Efezusba érkezett egy Apollós nevű alexandriai származású zsidó férfi, aki ékesen szóló és az Írásokban jártas ember volt. Ő már tanítást kapott az Úr útjáról, és buzgó lélekkel hirdette, és helyesen tanította a Jézusról szóló igéket, de csak János keresztségét ismerte. Igen bátran kezdett beszélni a zsinagógában is.« Mert az ilyen esetben a keresztyén felebaráti szeretetből csak a szegény kárhözátba tartó lelkek szükségét látja, és azokon könyörül, nem várva azt, hogy parancsot,

levelet kapjon a fejedelemtől vagy a püspöktől. Mert a szükség törvényt bont, és a szükség ellen nincs törvény. Így tehát a szeretet tartozik segíteni ott, ahol különben senki nincs, aki segítene, vagy akinek segítenie kellene. Másodszor, ha olyan helyen van a keresztyén, ahol keresztyének vannak, akiknek az övéhez hasonló joguk és hatalmuk van, ott ne tolakodjék előtérbe, hanem várja meg, hogy őt elhívják és előtérbe állítsák, hogy mások parancsára, mások helyett prédikáljon és tanítson. Sőt a keresztyének az a joga is van, hogy a keresztyének között is, emberek által el nem hívva, fellépjen, sőt fellépni és tanítani köteles, ha azt látja, hogy ott nincsen tanító. De ennek tisztességesen és becsülettel kell történnie."

Ennyiből már láthatjuk, hogy a Révfülöpön mondottak ezen irat tükrében is megállnak, csak az olvasást nem kell idő előtt abbahagyni...

Luther egyébként mindezzel a gyülekezetek lelkészválasztáshoz való jogát kívánta teológiailag megalapozni. Ezt az tette szükségessé, hogy a reformáció elveit valló gyülekezetek szervezetileg még nem voltak elkülönülve, és a többségében még Rómához hű püspököktől nem volt elvárható, hogy a reformáció szellemében prédikáló papokat neveznek ki ezekbe a gyülekezetekbe. Luther a szükség törvényt bont elvén bátorítja azokat a reformáció oldalán álló gyülekezeteket, amelyekbe a püspök Rómához hű, az evangéliumot prédikálni nem tudó és nem is akaró papot nevez ki, hogy éljenek a tanítás megítéléséhez való jogukkal, és az ilyen papot nyugodtan csapják el, és hívjanak meg olyat, aki megítélésük szerint tisztán és igazán hirdeti az evangéliumot. Mert – így mondja Luther – az a gyülekezet, amelyik „bírnja az evangéliumot”, szükséghelyzetben „nemcsak jogosult, de egyben köteles is a maga kebeléből választani és elhívni azt, aki helyette az Isten igéjét tanítja”. Másrészt az evangélium iránt elkötelezett prédikátoroknak is „kötelességük, hogy fellépjenek, oda-síessenek és tanítsanak, ahogy tőlük telik, mert a szükség az szükség, és a szükségnek nincs törvénye.” Luther tehát a lelkészválasztáshoz való jogot olyan dolognak tartja, ami mindig megilleti ugyan a gyülekezetet, de csak szükséghelyzetben szabad élnie vele. Szükség helyzet pedig akkor van, amikor felborult a jó rend, azaz a joghatóságot gyakorló püspökök – így mondja Luther – bár azt mondják, hogy az apostolok székeiben ülnek, valójában azonban „az ördög székeiben ülő ragadozó farkasok, akik nem akarják az evangéliumot tanítani, és nem is tűrik, hogy mások azt tanítsák, és ezért csak annyit törődnek a prédikátori hivattal és a keresztyének között való lelkipásztori teendővel, akár csak a török császár... Az ilyen püspököknek számárhajcsárnak vagy kutyapécérnek kellene inkább lenniük.” Ahol viszont a püspökök valóban elhívásukhoz méltóan töltik be tisztüket, ott az egyház apostoli hagyományon alapuló rendje megelőzi a gyülekezetek jogát. Nem megszünteti a jogot, hanem a joggal való éléstől kell eltekinteniük a gyülekezeteknek, az apostoli rendre tekintettel, és a püspöktől kell elfogadniuk a prédikátoruk kinevezését. De – megint Luther szavával – az ilyen „valódi püspököknek” sem szabad a gyülekezet akarata ellenére kinevezni papot, még akkor sem, ha az az evangéliumot tisztán prédikáló, „jóra való pap”. Luther szerint az apostoli rend nem jelenti a gyülekezet jogának eltiprását: tehát a püspöknek a gyülekezet akaratával megegyezően kell a papot kineveznie, és akkor a gyülekezetek sem fognak lázadozni az ellen, hogy joguk gyakorlásától eltekintsenek és elfogadják az apostoli rendet. Ahol viszont ez a rend a Róma párti püspökök alkalmatlansága miatt nem érvényesülhet, a gyülekezet pedig a maga erejéből nem tud papról gondoskodni, Luther azt a szükségmegoldást is el tudja fogadni, hogy a választófejedelem vagy a városi tanács nevez ki papot, természetesen a gyülekezet

egyértelműsítést keresve. A szükségmegoldásokhoz viszont csak szükség idején szabad folyamodni, és ha elmúlt a szükség, a rendhez kell alkalmazkodni. Az apostoli rend lényege pedig a hit bizalmán alapuló konszenzus. Normális helyzetben a pap kiválasztásakor a gyülekezet bizalommal tekint a püspökre, a püspök pedig nem akar visszaélni ezzel a bizalommal. Van tehát jogi szabályozás, de ez mintegy a háttérrel biztosítja, és nem a jogok hangoztatása vagy érvényesítése mozgatja az eseményeket. Mert – és ezt Luther nyomatékosan hangsúlyozza – az egyházban más rend kell, hogy uralkodjék, mint a világban. Idézem megint: *„A világban az urak azt parancsolnak, amit akarnak, és az alattvalók hallgatnak rájuk. »De nem így lesz tiköztetek!« - mondja Krisztus. (Mt 20,26) Mert a keresztyének között mindenki a másik bírása, de ugyanakkor az alávetettje is. Ez annak ellenére így van, hogy az egyházi zsarnokok világi uralmat, hatóságot és hatalmat csináltak is a keresztyénségből.”* Ahol viszont jól működik az egyház, ott a szeretet kölcsönös előzékenységén alapuló krisztusi rend szerint mennek a dolgok. A gyülekezetnek ugyan van joga, hogy papot hívjon meg, de a püspök iránti tiszteletből és előzékenységből nem akar élni vele; a püspök pedig a gyülekezet iránti megbecsülésből és előzékenységből nem úgy gyakorolja az apostoli rendet, hogy azzal szándékosan a gyülekezet akaratát sértse. Így működhet az egyház élő testként, organizmusként, és nem világi értelemben vett intézményként, organizációként.

Hasonló megközelítéssel vélekedik Luther a zsinatokról is. Az egyháznak, mint Isten népének, nem jogi, hanem lelki kormányzás alatt kell állnia. Ezért Luther *„kárhoztatandó”* és *„kifogásolható”* dolognak mondja, ha az emberek lelkiismeretét – idézem – *„emberi joggal és szokással akarják igazgatni és Istenhez vezetni. S azért ebben az ügyben a Szentírás, az Isten igéje szerint kell cselekedni. Mert Isten igéje és emberi tan egymással ellenkeznek.”* Tovább idézem Luthert: *„Ezt akarom jelen értekezéssel világosan bizonyítani, ti. eképpen: Emberi szó és emberi tan állította fel és rendelte el azt a dogmát, hogy a tan feletti ítélkezést a püspökökre, a tudósokra és az egyetemes zsinatokra kell bízni. ... Mert Krisztus éppen az ellenkezőjét állítja: elveszi ezt a püspököktől, a tudósoktól és a zsinatoktól, és a tan megítéléséhez való jogot és hatalmat – mind e kettőt – odaadja minden egyes keresztyénnek és ezáltal a keresztyének közösségének, amikor Jn 10,14.27-ben ezt mondja: »Az én juhaim ismerik az én szavamat« és ismét: »az én juhaim idegen pásztort nem követnek, hanem elfutnak attól, mert nem ismerik az idegenek beszédét«, és ismét: »aki énelőttem jött, mind tolvaj és rabló, de a juhok nem is hallgattak rájuk«. Íme, itt látod már világosan: kit illet meg a jog, hogy a tanítást megítélje. Pápának, püspöknek, tudósnak és mindenki másnak jogában van tanítani, de a juhoknak kell megítélniük, vajon Krisztus hangján szólnak-e, vagy az idegenek hangján. Barátom, mit mondhatnak erre azok, akik a külső látszat szerint ítélnék, és örökké azt zúgják: »Zsinatok! Zsinatok! Az egyetemes zsinatok tekintélye dönt e kérdésben: a tudósokat, a püspököket, a nagy többséget, a sokaságot kell meghallgatni, a régi gyakorlatot, a régi szokásokat kell figyelembe venni!« Azt hiszed talán, hogy az Isten igéjének ki kell térnie a te régi gyakorlatod, szokásod, püspökeid elől? Soha többé! ...de ahol az Isten igéje mellettünk szól, akár tetszik nekik, akár nem, ők térjenek ki előlünk, és hallgassanak a mi szavunkra! Itt látjuk, mennyire bízhat azokban, akik emberi szóval igazgatják a lelkeket. Nos hát ki nem látja ebből, hogy minden püspök, konvent, kolostor, főiskola a maga összes testületével Krisztus ezen világos, könnyen érthető szava ellen dülhög, miközben a tanítás megítélésének jogát a juhoktól szentelenül elveszik, és maguknak tulajdonítják..., amiért őket bizonytalantól, farkasoktól és ellenséges indulatú*

hamis keresztyéneknek, szakadároknak kell tekintenünk, mint akikről itt nyilvánosan bebizonyítottuk, hogy az Isten igéjét nemcsak megtagadják, hanem azzal szemben állnak, az ellen cselekszenek, éppen úgy, mint azt az Antikrisztusnak és országának cselekednie kell Szent Pál jóvendőlése szerint. És Krisztus ismét azt mondja Mt 7,15-ben: »Őrizkedjétek a hamis prófétáktól, akik juhok ruhájában jönnek hozzátok, de belül ragadozó farkasok.« Lásd, itt Krisztus nem a tanítókra és prófétákra bízta a tanítás megtételejét, hanem a tanítványokra, vagyis a juhokra. ... és ezek szerint nem lehet a hallgatók között, hanem csakis a tanítók között a hamis próféta. S azért kell minden tanítónak a maga tanúval együtt alávetnie magát a hallgatók ítéletének.»

Ezzel Luther megint nem azt mondja, hogy püspökökre és egyházkormányzati szervekre – a zsinatot is beleértve – ne lenne szükség. Hanem olyan püspökökre, olyan egyházi intézményekre, olyan zsinatokra nincs szükség, amelyek – mint az ő korában – fölébe helyezik magukat az Isten igéjének, és az egyházat nem a Szentlélek eszközével, az igével, hanem világi eszközökkel, a világi hatalomgyakorlás módszereivel akarják igazgatni. Ennek eredményeként persze a világ kétségkívül klerikalizálódik, ám ennek az egyház szekularizációja az ára. A Luther korabelinél klerikalizáltabb államot nehéz elképzelni, ugyanakkor az egyház éppen azért érett meg a reformációra, mert szinte teljes mértékben elvilágiasodott: az egyház kormányzásából pedig az Isten igéjét, pontosabban Krisztus evangéliumának hatalomgyakorlásra vonatkozó rendjét a jog és a kánonjog szorította ki. Krisztus evangéliuma helyett a Corpus Iuris Canonici lett az egyház fundamentumává. Ez a hírhedtté vált egyházi törvénykönyv az, amivel szemben Luther ismét az Isten igéjét, a Szentírást mutatta fel. Az öklét a magasra emelt Szentíráson nyugtató Luthert ábrázoló szobrok akkor tükröznék hitelesen a reformáció korának hangulatát, ha az ilyen Luther szobrokkal szemben fölállítanák az öklét a Corpus Iuris Canonici nyugtató X. Leó szobrát.

Következtetések

Mielőtt ujjal mutogatnánk a megreformált, de végső soron fenntartott Corpus Iuris Canonici fundamentumán álló mai Rómára, söpörjünk a magunk portája előtt. Egyházkormányzati gyakorlatunk a mögöttünk levő fél évezred alatt milyen irányba fejlődött, és merre tart ma?

A 16. században, amikor a Wittenbergből hazatérő magyar Luther-tanítványok a gyülekezetekben prédikálni kezdtek, a török által szétzilált és megbénított régi egyházi hierarchia sokáig nem tudott a jog eszközeivel fellépni, reformátor prédikátoraink pedig nem akartak a jog eszközeivel élni egyházszervező munkájuk során. Mégis gomba mód szaporodtak a lutheri reformációt követő gyülekezetek, és újra megteltek a kiürült templomok, benépesültek a kiürült parókiák. Általában megelevenedett az egyházi élet. A Szentlélek egyházat megőrző, megújító és megelevenítő munkájának nem volt belső akadálya. Tartottak ugyan zsinatokat, de azokon a jog nem csorbította az Írás tekintélyét. A külső akadályok ugyan hatalmasak voltak, de ezek a Lélek munkáját nem tudták érdemben gátolni. Aztán kétségtelenül jött az ellenreformáció vészkorszaka. Az üldözések megtették hatásukat: félelemből, megalkuvásból, vagy hogy életüket mentse, sokan elhagyták az evangéliumi hitet, egyházunk lélekszám tekintetében kétségtelenül kisebbségbe

szorult. A megmaradt gyülekezetekben azonban még ekkor is eleven volt a lelki élet. Ami az egyházkormányzást illeti: püspöknek lenni – már amikor egyáltalán lehetett püspök – inkább jelentett életveszélyt, mint karriert. Zsinat szóba sem jöhetett, mégis volt a szó valódi értelmében lelki kormányzás, melynek eszköze az evangélium volt. A Rákóczi-féle szabadságharc szabadabb körülményei között aztán kibontakozott sőt virágzásnak indult az egyházjog, aminek terméke a nevezetes Rózsahegyzi zsinaton 1707-ben elfogadott egyházalkotmány. Ez ugyan kimondta, hogy az egyházban minden jog forrása a gyülekezet. Innentől kezdve mégis belopakodtak egyházunkba a világi hatalomgyakorlás eszközei és módszerei, és megkezdődött a lelki kormányzás gyengülése. II. József türelmi rendelete megszüntette az üldözést, aminek eredményeként a protestáns lelkészek – ha lassan is – a katolikus papokéhoz hasonló társadalmi rangra kezdtek szert tenni, püspökeink pedig – ha sokkal szerényebb mértékben is – de a katolikus püspökökhöz hasonlóan, lelki vezetőből egyházi hatósággá és egyúttal világi méltósággá kezdtek válni. Ezzel a lelki kormányzás tovább gyengült. És ha egy nagy időugrással a kommunista diktatúra éveiben külső kényszerből bekövetkezett változásokat nézzük, azt kell megállapítanunk, hogy egyházkormányzásunk kicsiben bár, de kísértetiesen hasonlóná lett a katolikus egyházéhoz. A világi hatalomgyakorlás módszerei és eszközei uralkodóvá váltak, a lelki kormányzás utolsó nyomai is eltűntek. Hogy aztán a rendszerváltással kibontakozó tendencia, a püspöki túlhatalomnak egy permanensen ülésező zsinat hatalmával való egyre nagyobb mértékű ellensúlyozása hová vezetett, azt napjainkban látjuk. Hogy az ilyen körülmények között születő egyházkormányzati döntésekben hány százaléknyi szerep jut – jut-e egyáltalán? – Isten igéjének, az evangéliumnak, és mennyi a jognak, annak megítélését a tisztelt hallgatóságra bízom.

Befejezésül csak arra szeretnék emlékeztetni, hogy bármennyit is hivatkozunk a jogi szabályozásnak a jó rend biztosítása érdekében való szükségességére, Luther szerint az egyházat lelki módon, a Szentlélek eszközeivel: Isten igéjével, Krisztus evangéliumával kell kormányozni. Az Írásban pedig még csak utalás sincs arra, hogy a jog a Szentlélek eszköztárában szerepelne. „Tetszett a Szentléleknek és tetszett a jogászoknak” - nos, - elnézést kérek a jogászoktól -, ez a kettő általában nem szokott összejönni.

Dr. Böröcz Enikő

Ordass-kutatás Chicagóban, Genfben és Berlinben

3. rész

Berlin

2005 márciusában kaptam lehetőséget arra, hogy a berlini - magát Institut für Vergleichende Staat-Kirche-Forschung-nak nevező, és el nem kötelezettnek valló - intézményben egy hónapot kutatással töltsék. Hans Dohle, Joachim Heise és munkatársai fogadtak itt. Rendelkezésemre bocsátották az intézet addigi kiadványait, és használhattam a könyvtárakat is. Magában az intézetben, illetve két levéltárban az egyházi kézben lévő Evangelisches Zentralarchivban és a német állami főlevéltárban, a Bundesarchivban végeztem kutatásokat. Ebből a kutatásból is két anyagot mutatok be.

a/ Ordass Lajos és Käthe Küster diakonissza kapcsolata

Az NDK-ban lévő evangélikus egyházak már az ötvenes évek elején kapcsolatba kerültek a Magyarországi Evangélikus Egyháznak a német kitelepítések révén érintett gyülekezeteivel. Később ez a kapcsolatrendszer tovább szélesedett, és szinte az összes németül tudó lelkeszt érintette. A kapcsolatok történetéhez gazdag dokumentumanyag található a berlini evangélikus levéltárban. [Evangelisches Zentralarchiv in Berlin =EZB] , Ungarn Allgemeines címszó alatt.¹ Az érintett lelkészek és gyülekezetek megkapták a Der Sonntag illetve a Die Frohe Botschaft című újságokat. Emellett Lozungok, könyvek, naptárak, igehirdetéseket tartalmazó kötetek is érkeztek Magyarországra.

Az élő összekötő kapocs egy egykori magyarországi FÉBÉ-s diakonissza volt, Käthe Küster. Az 1947-es kitelepítéskor neki is el kellett hagynia az országot. Még Magyarországon ismerkedett meg Ordass Lajossal, aki pártoló tagja volt a FÉBÉ-nek. A különböző levelezések során az is kiderült, hogy a születésnapja február 6-án, tehát ugyanazon a napon volt, mint Ordass Lajosnak. Käthe Küster annak idején nagy félelemmel vágott neki az útnak, mert nem tudta, hogy mi vár rá kinn. Ordass Lajos akkor 1947. november 30-án egy igével áldotta meg. János 15, 16 volt ez az ige. „Nem ti választottatok ki engem, hanem én választottalak ki, és én rendelvelek titeket arra, hogy elmenjete, és gyümölcsöt teremjete, és megmaradjon a ti gyümölcsötök, hogy bármit kérte az Atyától az én nevemben, megadja nektek.” Kata testvér sokszor elmondta, hogy Isten után Ordass Lajosnak köszönhette, hogy bátorságot merített arra, hogy valami teljesen újba kezdjen. Ez az ige kísérte, és ez segítette hozzá, hogy megszabaduljon a hontalanság érzésétől, sőt híddá legyen régi és új hazája, és annak evangélikus egyházai között.

Mind Ordass Lajos sorsa, mind pedig Túróczy Zoltán 1952-ben bekövetkezett eltávolítása nagyon fáj neki. Nagy megkönnyebbülés volt a számára, hogy a két püspök 1956 végétől 1957 december végéig új lehetőséget kapott az együttműködésre. Ebben az időszakban az addigra már az egész MEE-t lefedő helyi kapcsolata-

¹ EZB 200/2, 254/1 Ungarn Allgemeines .

tok - a két egyházi vezetővel ápoltságok kapcsolatoknak köszönhetően - a legmagasabb szintre emelkedtek. Kata testvér többször kért tanácsot Ordass Lajostól. 1957-ben, pl. amikor a Gustav Adolf Werk nagy jubileumot ünnepelt, rákérdezett arra, hogy kiket javasolna meghívni.² Ugyanígy tanácsot kért a későbbiekben esetleg majd Németországba tanuló leendő magyar diakonisszák tanulmányaira vonatkozólag. Többször előkerült a levelekben a MEE öreg- és gyermekotthonainak, illetve üdülőknek a támogatása.

Kata testvér összekapcsolta Ordass Paul Gennrich-vel, a Gustav Adolf Werk vezetőjével is. Az addig a Vető - Dezséry vonallal ápoltságok hivatalos jellegéről testvéri, bizalmi kapcsolatokká alakultak át. Amikor Paul Gennrich hírt vette Ordass rehabilitációjának és annak, hogy átvette a püspöki hivatalt, azonnal levelet írt neki, amelyben többek között ez is olvasható volt: „ Nagy örömmel és mély együttérzéssel vettük tudomásul annak hírt, hogy néhány hete ismét gyakorolja magas hivatalát, és áldással lehet az evangélikus egyház számára.”³

A későbbiekben dr. Farkas Mária - a FÉBÉ vezetője, Kata testvér volt főnökösszonya - is bekapcsolódott a levelezésbe. Ordass Lajos egészségi állapotáról is gyakran cseréltek véleményt. Az orvos Farkas Mária egy levélben megírta, hogy aggódik Ordassért. Orvosságot kért a számára, mivel úgy látta, hogy túlterheli magát. „ Ordassnak most nagy szüksége van erre az erősítőre, de még nagyobb szüksége van közbenjáró imáinkra. Túl van terhelve, és már alig bírja. Olyan sovány, hogy az ember valósággal megijed, és nagyon rosszul néz ki. Kora reggeltől késő estig bonyolult ügyekben tárgyal. Igehirdetéseit csodálatosan világosak, és áldás van rajtuk. Hálásak vagyunk, hogy ő a miénk! Nagyon nagy dolgok történnek itt, és hálásak vagyunk Istennek, hogy megáldotta egyházunkat az ő vezetésük alatt [ti. Ordass és Túróczynak!] és hogy a munka most Isten útján haladhat.”⁴

Amikor először Túróczynak, majd Ordass Lajosnak is ki kellett válnia a szolgálatból, azt követően Paul Gennrich is más munkaterületre került át. További kutatásokat igényelne, hogy milyen formában mentek tovább a Kata testvérrel folytatott személyes és egyházi kapcsolatok.

b/ Az első nemzetközi ÁEH-konferencia Ordassal kapcsolatos mozzanatai 1957. szeptember 2–7. Budapest

Ordass neve két tartalmi összefüggésben került elő az első – Budapesten rendezett - nemzetközi ÁEH-konferencián.⁵ Egyfelől az evangélikus egyház 1956-ot követő történetének belső egyházi összefüggésében. Másfelől viszont az LVSZ-szel és az EVT-vel kapcsolatos kérdések kapcsán.

Az 1956-os eseményekkel kapcsolatosan Horváth János ÁEH-elnök utólag úgy fogalmazott, hogy Ordass rehabilitációja október 23 előtt történt, és ezt követően napirenden volt a visszatérése is. Ezzel kapcsolatban Ordassról a következőt

² EZB 200/2, 254/2. Ungarn Allgemeines. Kata testvér levele Ordass Lajosnak 1957. március 13.

³ EZB 200/2,255/2. Ungarn Allgemeines. Paul Gennrich levele Ordass Lajosnak 1957. január 18.

⁴ Dr. Farkas Mária levele Kata testvérnek 1957. január 16-án. ZEB 200/2 252/2.

⁵ A több mint 50 nemzetközi illetve bi- és trilaterális kapcsolatot tárgyaló témának a kutatása ma még a legelőjén tart. Németországban eddig két kutató foglalkozott vele, Horst Dohle és Joachim Heise. Mindketten az Institut für Vergleichende Staat-Kirche-Forschung munkatársai. A témáról már szimpóziumot is rendeztek Berlinben.

mondta: „Megítélésünk szerint Ordass Lajos nem ellenforradalmár, de mégis az evangélikus egyházon belüli ellenforradalmi reakciós erők zászlója lett. Ezt úgy értem, hogy Ordass Lajos börtönben volt, 1948-tól 1950 október elejéig félre volt állítva, semmilyen funkciót nem töltött be. Ártatlanul volt félreállítva.”⁶ A következő, Ordassról szóló megjegyzése nem volt igaz, mivel azt állította, hogy Ordass kereste velük a kapcsolatot, holott az igazság az volt, hogy ők keresték vele, és ők kérték fel, hogy vegye át a püspökséget. „Ordass Lajos az ellenforradalom fegyveres leverése után közvetlenül kezdeményező lépéseket tett a kormány felé az együttműködésre. Az együttműködés az evangélikus egyházzal és Ordass Lajos püspökkel fokozatosan javult annak ellenére, hogy Ordass Lajos csak nagyon lassan és csak nagyon kis mértékben tudott szakítani vagy távolodni a reakciós erőktől. Ordass püspök jó viszonyban akar lenni a kormánnyal. Politikailag nem ellensége a rendszernek, de ezt a jó együttműködést arra akarja felhasználni, hogy igen széles és mély egyházi életet, sokszor túlzásba víve, akar az egyház számára biztosítani. Most dolgozunk azon a terven, hogy a közeli hetekben rendezzük az evangélikus egyház problémáját.”⁷

Ami a külföldi ügyeket és az Ordassal kapcsolatos terveket illette, itt a konferencián világosan az hangzott el, hogy az ÁEH szeretné, ha Ordass a maga nagy tekintélyét úgy az LVSZ-ben, mint az EVT-ben a szocialista országok egyházai befolyásának a növelésére használná fel. És akkor rajta keresztül a kommunista vezeték kaphatnának teret ezekben a szervezetekben. „Ordass püspöknek igen nagy nemzetközi tekintélye van. Ez elsősorban abból adódik, hogy 8 évig mártír volt. A nyugati egyházak 8 éven keresztül harcoltak Ordass püspök visszaállításáért, és ezt csak úgy tudták megcsinálni, hogy Ordasst az évig dicsérték. Most, hogy Ordass püspököt visszahelyezték, nem szoríthatják le a tekintélyét. Úgy gondoljuk, hogy ezt a tekintélyt most a mi oldalunkra állítjuk át.”⁸

A kelet-európai egyházpolitikával foglalkozó köröknek nagyon világos képük volt arról, hogy szerintük milyennek kell lennie egy köreikből jövő egyházi vezetőknek. A mintát úgy hívták, hogy Joseph Hromádka. A cseh teológiai tanár számára az egyház semmivel sem volt több, mint egy bármilyen világi intézmény. Politikai állásfoglalását a magyar forradalommal és szabadságharcával kapcsolatosan két, óriási felháborodást kiváltó cikkben fogalmazta meg.⁹ A cikkekben azzal vádolta az LVSZ-t és az EVT-t, hogy az amerikai imperializmus véleményét közvetítették a magyarság számára. Az első cikkben azzal vádolta meg névtelenül Ordasst és társait, hogy elorozták a változásra készen álló korábbi vezetők püspöki székeit.

Ezen a háttéren érthető, hogy Hromádka-kultusz alakult ki a kelet-európai országokban. Magyar, kelet-német és cseh fiatalok is kaptak ebből izelítőt.¹⁰ A később

⁶ Horváth János ÁEH-elnök Ordass Lajosról az első nemzetközi ÁEH-konferencián Budapesten. . MOL XIX-A-21 a 19. doboz. 30.o.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Joseph Hromádka : Gedanken über die ungarische Krise In. Die Protestantischen Kirchen in der Tschechoslowakei különszám 1956. december, 8. o. A második megszólalás 1957 áprilisában történt Nochmals über die ungarische Krise In. Die Protestantischen Kirchen in der Tschechoslowakei IV.évf. 4.sz. 1957. április.

¹⁰ 1957. augusztus 12. és 26. között a kelet-németországi Bad Buckowban volt egy konferencia, ahol egyháztörténeti előadások mellett Hromádka életéről és művéről hallhattak előadásokat. A kelet-német CDU-lapja, a Neue Zeit részletes tudósítást közölt erről az 1957. szeptember 7-i számában Nr.208.

megalakított prágai Keresztyén Békekonferenciát teljesen Hromadka személyére és nézeteire alapozták.¹¹ Azonban a kelet-európai egyházpolitika szálláscsinálói nagyon jól tudták, hogy Hromadkanak – Ordasstól eltérően – nem volt igazi tömegbázisa sem a saját egyházában, sem pedig az egyházi világszervezetekben. Ebből a szempontból Ordass mind a saját egyházában, mind pedig külföldön óriási előnnyel rendelkezett. Horváth Jánosék ezért arra gondoltak, hogy ezt a szerintük nagyon is „sikeres” Ordasst az ő elvárásaik szerint kellene megváltoztatni.

Mint tudjuk, az ÁEH keservesen csalódott ebben a várakozásában. Ordass melesztésében ennek a csalódásnak óriási szerepe volt.

Záró gondolatok

Amint a fentiekből látható, a külföldön lévő Ordassra vonatkozó anyagok nagymértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy még tisztább képünk legyen Ordassról és az ő nézeteiről. Viszont az alaplodolgozon - azon, hogy Ordass a biblikus-reformátori és hitvalló vonal legnagyobb, nemzetközileg legelismertebb magyar képviselői közé tartozik – ezek a már feldolgozott és még feldolgozásra váró anyagok valószínűleg a jövőben sem fognak változtatni.

---

¹¹ Hromadka 14 évvel később 1968. augusztus 22-én a prágai szovjet nagykövetnek írt levelet, és kérte a megszálló csapatok azonnali kivonását. Élete legnagyobb csalódásának tekintette az eseményt. Nem sokkal később elvesztette KBK elnöki címét, majd rövidesen meghalt.

Id. Pintér Károly

Háromszázötven éve halt meg Oliver Cromwell

1599–1658

Cromwell szinte az ismeretlenség homályából bukkant fel, amikor Huntingdom követeként részt vesz az 1528-ban összehívott parlament ülésén. Szűkebb hazáján kívül nem ismerték. Akkor senki sem gondolhatta még, hogy döntő meghatározója lesz majd az elkövetkező évek eseményeinek.

Cromwell első parlamenti beszédét 1629 januárjában tartotta. Mint meggyőződéssel puritán¹ beszédében bírálta a kormány egyházpolitikáját. Attól tartott, hogy az anglikán egyház ismét katolikussá lesz. Azonkívül ragaszkodott ahhoz, hogy a költségvetést csak akkor szavazza meg a parlament, ha a kormány arról tételről tételre kellő felvilágosítást ad.

I. Károly kényszerűségből hívta össze 1628-ban a parlamentet, pénzre volt szüksége. A Stuartok W. Raleigh elveihez tartották magukat: az alattvalókat vasbilincs kösse a királyhoz, a királyt viszont pókháló kösse a néphez. A két első Stuart Isten kegyelméből a nép megkérdése nélkül akart uralkodni. Hét ízben oszlatták fel a parlamentet, mert az ellenkezni merészelt velük, jogaira hivatkozva. Míg korábban a Tudorok közül VIII. Henrik és Erzsébet – tele pénztárcával rendelkezve is – megtartották az alkotmány külső formáit, ez az üres zsebű Stuart 1629 után mellőzte azokat, anélkül, hogy állandó hadserege vagy legalább népszerűsége lett volna – írja szellemesen Márki Sándor történész.

Tizenegy évi szünet után 1640 őszén összeült az ún. „hosszú parlament”. A király azért hívta egybe, mert egyházpolitikája miatt a presbiteriánus skótok fellázadtak, és egyik vereséget a másik után mérték a király seregére. Megfélemezésükre pénzre volt szüksége. A parlament azonban a segítség helyett a sérelmeket vette elő, s 40 bizottságot alakított a sok ezer panasz kivizsgálására. Cromwell a bizottságokban igen tevékeny, aktívan vesz részt a mocsár-lecsapolási tervek kidolgozásában, a vallásügyi vitákban, a kisemberek jogainak védelmében.

A király és a parlament között egyre nagyobb lett a feszültség. 1642 nyarán szakítanak a királlyal, és kitör a polgárháború. A parlament hadsereget állít fel. Cromwell – kapitányként – Huntingdom környékén lovascsapatot toboroz a mocsárvidék kemény nyakú, puritán férfjaiból. Az első nagy csatát Edgehillnél a parlamentiek elveszítették. A megszágyenítő vereség után Cromwell felkereste a parlament vezéregyéniségét, Hampden-t: *„A ti csapataitok – fejtí ki Cromwell – vén, megrokkant zsoldosokból meg kocsmatöltelekekből és hasonló fickókból állnak, azokéi meg gentlemanek örököséből és fiaiból, érdemes emberekből.... Olyan lelkiületű emberek kellenek nektek, akik tudnak úgy viselkedni, mint a gentlemanek, különben megint vereséget fogtok szenvedni.”*

¹ puritán = a) protestáns irányzat, amely feladatául tűzte ki, hogy a vallást megtisztítja a katolikus hagyományoktól; b) szigorú erkölcsű, külsőségeket megvető, feddhetetlen jellemű ember.

Cromwell ezredesi rangot kap, és teljesen átszervezi a hadsereget. Puritán gyülekezetek és más vallási csoportok tagjaiból verbuválja a seregét. Az embereit hamarosan – a könnyűlovassági félpáncéljuk után „vasbordájú szenteknek” nevezik. Ismerjük Cromwell híressé vált mondását: *„Imádkozzatok, és tartsátok szárazon a puszkaporotokat!”*

Ezek a katonák valóban imádsággal indultak a harcba. Cromwell a parlament védelmi biztosainak írja: *„Kérem Önöket, legyenek elővigyázatosak a lovaskapitányok kiválasztásában, hogy kiket ültetnek lóra. Pár becsületes ember jobb, mint a sokaság. Kell, hogy valamennyi idejük legyen gyakorlatozásra. Ha istenes, becsületes embereket választanak lovaskapitányoknak, a becsületes emberek követik majd őket... Inkább szeretek magam mellett egy egyszerű darócba öltözött kapitányt, aki tudja, hogy miért harcol, és szereti is azt, amit tud, mint olyat, akit Önök „gentlemannek” neveznek, és aki semmi egyéb. Én tisztelem a gentlemant, aki valóban az!”*

A parlament hadserege megerősödött, és egymás után aratott győzelmet a király csapata fölött. Az ostromlott Oxfordból a király 1646. április 27-én szolgának öltözve szökött ki, és május 5-én a skótok táborában jelentkezett. Díszőrséget adtak mellé, de fogolynak tekintették. A lázadó skótok decemberben kibékültek a parlamenttel, s 1647 januárjában a királyt átadták az angoloknak, akik ugyancsak „díszőrség kíséretében” Holmby várába vitték. A király titkos alkudozásokba kezdett, mire Cromwell vette át katonáival a király őrizetét.

A parlament 1649. január 1-jén rendkívüli törvényszék elé állította a királyt, s 27-én Charles Stuartot mint zsarnokot, árulót, gyilkost és az állam ellenségét fejevesztésre ítélte. Három nap múlva a királyt kivégezték. A parlament február 7-én kikiáltotta a köztársaságot, Cromwell pedig megkapta a „királygyilkos” jelzőt.

Cromwell seregét a vasfegyelem és az ellenséggel szembeni kérlelhetetlenség jellemezte. Az írek 1649-ben a kivégzett király fiát, II.Károlyt ismerték el királyuknak. Cromwell a parlament megbízásából a lázadók leverésére indult. Csapatai élén augusztus 15-én vonult be Dublinba. Katonái az ír katolikus ellenállókat – esetenként még a templomokban is – irgalmatlanul lemészárolták. A legyőzöttek javaiból több ezer kiszolgált katonát tett Cromwell földbirtokossá Írországban. Ezek a letelepítettek nemcsak a sziget békéjét igyekeztek fenntartani, de anyagilag is rendbe hozták az országot. A történelem ellentmondásosságára példa: húsz év múlva Írországban virágzó gazdaságok biztosították az ország jólétét.

Katonái rajongásig szerették parancsnokukat, a parlament pedig egyre bizalmatlanabb lett iránta. Félték a katonai diktatúrától. Nem ok nélkül. Cromwell azonban felismerte, hogy a katonaság jelenléte nélkül az országban meginduló reformok elakadhatnak. A vallásszabadság ügye is bizonytalanná vált. Úgy tűnt, hogy az anglikán egyházat könnyen felválthatja a presbiteriánus egyház kizárólagos uralma. A parlamenti képviselők közül egyre többen a presbiteriánus eszmék befolyása alá kerültek, és a puritánok, independens² stb. elvesztették befolyásukat. Cromwell katonáinak erejére támaszkodva államcsínyt hajtott végre, és 1653. április 20-án feloszlatta a parlamentet. Ideiglenesen egy 13 főből – főleg katonákból – álló bizottságot állított fel. Ez a bizottság megbízta az országban a papokat, gyülekezeti vezetőket, valamint a hívő tiszteket, hogy válasszák ki az új parlament tagjait.

² independens = az egyes gyülekezetek önállóságát hirdető

1653. július 4-én nyílt meg a világ első kinevezett országgyűlése, az ún. „kurta parlament”, vagy ahogyan a nép hívta, a „szentek parlamentje”.

Ez a parlament csupa kegyes puritánból, independensből, anabaptistából, kvékerből (reszketők) és levellerből³ állt. Kegyességüket kifejezték azzal is, hogy a nekük elé vallásos jelzőket választottak. A parlament elnöke – aki egyébként tisztos bőrkereskedő volt – „Dicsérd Istent Barbone”-nak nevezte magát.

Ez a „szent” parlament meglepő döntéseket hozott, több mindenben megelőzve korát. Kimondta például a polgári házasságot, megszüntette az adósok börtönét, megtiltotta a párbajt, eltörölte a papi tizedet..., de biblikus egyoldalúságuk szélsőséges intézkedéseket is eredményezett. Elégették pl. a királyi képtár szentképeit. Elrendelték, hogy az aktszobrokat le kell takarni, sok templomban a műemlékeket megsemmisítették. A színházakat bezáratták, a bálokat, multságokat megtiltották...

Ez a parlamenti összetétel világosan mutatja, hogy a vallásszabadság kimondásával szinte áttekinthetetlenül sok vallási mozgalom, irányzat, szekta keletkezett. (A vallásszabadság nem volt érvényes a katolikusok és a kis létszámú unitáriusok számára.)

K. Heussi „Az egyháztörténet kézikönyve” c. munkájában megjegyzi: „A protestantizmus entuziasztikus, misztikus és anabaptista *mellékáramlatai* Cromwell korában érték el *csúcspontjukat*, de egyben *fordulópontjukat* is. A csúcspont az 1653. évi »szentek parlamentje« volt. A történelemben ekkor történt az utolsó kísérlet arra, hogy egy egész kultúrát tisztán vallásos alapelvek alá kényszerítsenek. A kultúra elszakadása a vallástól ettől kezdve megállíthatatlanná vált...”

A hadseregben is megjelentek ezek a radikális egyházi irányzatok. A kvékerek és a levellerék élesen szembekerültek Cromwellel, aki elutasította követeléseiket, de ügyes, diplomatikus érvelésével megakadályozta a hadseregen belül a nyílt szakadást.

Decemberben Cromwell – fél évi működés után – feloszlatta a szentek parlamentjét. Belátta, hogy ez a testület csupa rajongó fantasztából áll, s alkalmatlan az ország vezetésére.

Néhány nap múlva az államtanács képviselői felkeresték Cromwellt, és felajánlották neki a lord protektori címet, és kérték, hogy fogadja el a három királyság (Anglia-, Skócia- és Írország) új közös alkotmányát. Az alkotmány megosztja a törvényhozó hatalmat a lord protektor és a parlament között. Az országgyűlést a protektor hívja össze, de csak annak akaratával napolhatja el. Adót csak a parlament határozata alapján szedhet. A parlament 30 000 főből álló állandó hadsereget állít fel. A keresztény vallás tanítóiról, papjairól az állam gondoskodik. A katolikus vallás kivételével minden vallás szabad gyakorlatot nyer.

Cromwell felesküdt az alkotmányra, és ezzel Angliának ismét volt uralkodója. Makkai László írja: „Cromwell most már jogilag is az ország élére került. Hogy mennyi része volt ebben egyéni ambíciójának és mennyi környezete rábeszélésének, ma már nehéz lenne eldönteni. Mindenesetre meg volt győződve arról, hogy a főhatalom átvételével az anarchiától mentette meg az országot... A puritán szabadságharcosok bálványozott, de mégis bajtársként szeretett vezéréből egy zsol-

³ leveller = egyenlősítő. Radikális vallási és politikai mozgalom.

dossereg vállain magasan a nép fölé emelt, inkább félt, mint tisztelt diktátor lett. A hatalom jéghideg magányában eltűnt a régi lelkesedés, s csak a magabiztosság maradt meg, mely egyre inkább göggé ridegült."

Az új parlament megnyitását több kötelező rendeletet adott ki. Rendezte a pénzügyeket, megszüntette a skót parlamentet. Rendezte a közegészség- és szegényügyet. Állami feladatként ismerte el a tanügy előmozdítását. Javította a közlekedést, és szabaddá tette a kereskedelmet.

Amikor 1654. szeptember 3-án az új parlamentet megnyitotta, beszédében nyíltan utalt a levellerek radikális szabadságköveteléseire. *„Hová vezet a szabadság ilyen felfogása és követelése?”* – kérdezi. – *„A lelkiismeret szabadsága és a polgár szabadsága olyan két dicsőséges dolog ez, annyira méltó, hogy érteük küzdjünk, mint bármi, amit csak Isten nekünk adott, és mégis mind a kettővel visszaélnék a hitványság pártolására!”*

Az országgyűlés a januári ülészakán új alkotmányt fogadott el, melyben a protektor hatalmát lényegesen korlátozta, a hadsereget kivonta a befolyása alól és a vallásszabadságot a protestánsok szűk körére korlátozta. Erre Cromwell ismét feloszlatta a parlamentet, és az országot tizenkét tábornok katonai uralma alá vetette.

A képviselők azzal kísérleteztek, hogy másfél év múlva felajánlották neki a királyi címet, amit ő határozottan visszautasított, de megkönnyebbülésükre megerősítette az új alkotmányt, és a parlament ismét kétkamarás törvényhozó testületté vált.

Az „ingoványok urát” – ahogyan többen nevezték – legyőzte az ingoványok betegsége, a malária. Háromszázötven évvel ezelőtt, 1658. szeptember 3-án elhunyt, „magányos, sötét despotaként, minden párttal összekülönbözve, cselszövőktől fenyegetetten” – írja Heussi. Utolsó ránk maradt szavai: *„Uram, bár én nyomorult és szerencsétlen teremtmény vagyok, de szövetségben vagyok veled a kegyelem által. És hozzád mehetek. Hozzád akarok menni a te népedért. Te tettél engem, igen méltatlant, silány eszközzé, hogy javukra legyek, és tenéked szolgálatodra. Közülük sokan túl sokra becsültek engem, bár mások halálotat kívánják, és örülnének annak. Uram, akárhogy is végezzél felőlem, velük cselekedjél jól ezután is. Add meg nekik az ítélet állhatatosságát, a szív egységét és a kölcsönös szeretetet. És folytasd az ő megszabadításukat és a reformáció munkáját, dicsőítsd meg Krisztus nevét a világon...”*

***

Ifjúsági csoport kérdezte tőlem a közelmúltban, hogy hívő, gyakorló keresztyén lehet-e politikus. A fiatalokat izgatja ez a kérdés, mert tisztában vannak ennek a hivatásnak az ellentmondásosságával. Cromwellt hoztam fel nekik példaként.

Oliver Cromwell is ellentmondásos személyiség. Ő volt az első győzelmes polgári forradalom vezére, de ennek a forradalomnak „egyszemélyben volt Robespierreje és Napóleonja, a forradalom előrelendítője és megfékezője” – írja róla Makkai. Fennmaradt levelei és parlamenti beszédei bepillantást engednek gondolkodásába. Megítélésében számomra ezek a dokumentumok a legfontosabbak.

Cromwell élő hitre jutott, megtért ember volt, meggyőződéses puritán. Erre utal hűgának írott levelében: *„Te tudod, hogy milyen volt az én életem folyása. Ő, sötétségben éltem, és szerettem azt, és gyűlöltem a világozságot; első voltam, a bűnösök elseje. Így igaz:*

gyűlöltem a kegyességet, de Isten megkönyörült rajtam. Ó, az ő irgalmasságának gazdagsága! Dicsérd őt érettem, imádkozzál érettem, hogy ő, aki elkezdette a jó munkát, végezze is azt be a Krisztus napjára.” Életének ez a fordulója 24 éves korában történhetett.

Megnyilatkozásainak és magatartásának az ellentmondásossága zavarba ejti a történészeket, amint ez a korábban idézett Makkai mondatból is kitetszik. Cromwellt egyfelől határozott magabiztosság, másfelől megnyilatkozásaiban alázatos magatartás jellemzi. Melyik az őszinte? Szerintem mind a kettő. Meggyőződésem, hogy élő hitű, éber lelkiismeretű emberként vívta a harcát önmagával. Egyfelől szent elhivatottsággal, Isten választott eszközének tudta magát, másfelől pontosan tisztában volt ennek a helyzetnek a kísértésével. Magát, de elvbarátait is állandóan intette, hogy senki el ne bízza magát. Az elért eredményekért Istené a dicsőség!

Az 1651. szept. 3-i Worcester mellett lezajlott ütközet után írta jelentését William Lenthallnak a Parlament elnökének: „Uram! Nem tudok még pontos beszámolót adni Önöknek azokról a nagy dolgokról, amelyeket az Úr a köztársaság és az ő népe számára elvégzett, de nem akarok hallgatni sem, hanem kötelességem szerint beszámolok Önöknek arról, ami éppen tudomásomra jutott. Ezt a csatát néhány órán keresztül váltakozó sikerrel vívtuk, de mindig reménységgel az Önök javára. És végül teljes lett a győzelem, annyira teljes, hogy az ellenség seregének leveretésére és romlására vezetett.” Majd beszámolóját ezekkel a mondatokkal zárta: „Bátorságot veszek, hogy alázatosan kérjem Önöket, hogy minden gondolatuk az ő tiszteletének előmozdítására törekedjék, aki ilyen nagy szabadulást szerzett. Nehogy az állandó irgalmasságnak ez a bősége fennhéjázásra és szabadosságra adjon alkalmat; hanem inkább, hogy az Úr félelme, még az ő kegyelméért is, alázatosságban és hűségben tartsa meg a hatóságot és a népet, amely ilyen sikereket aratott, így megáldatozt, és amely mellett ilyen bizonyosság szól; és hogy engedjenek szabad folyást az igazságnak és becsületességnek, irgalomnak és méltányosságnak, hálából kegyelmes Istenünk iránt. Így imádkozik Uram, az Ön legalázatosabb és legengedelmesebb szolgálója, Oliver Cromwell.”

Egy másik korábbi győzelmi jelentéséből:

„Es most engedtessek meg nekem, hogy néhány szót szóljak. Könnyű mondani: az Úr tette ezt. Jó lenne, ha látnák és hallanák szegény gyalogosainkat, amint fel s alá járnak dicsérve Istent. De Uraim, az Önök kezében van, s ezekkel a nagy irgalmasságokkal Isten még inkább kezünkbe adja, hogy dicsőítsék őt, hogy növeljék erejüket és az ő áldásait az ő magasztalására. Mi, akik szolgálók vagyunk, azt kérjük Önöktől, hogy ne tulajdonítsanak nekünk semmit, hanem mindent egyedül Istennek. Kérjük Önöket, hogy vállalják mind jobban az ő népet, ők Izráel szekerei és lovasai. Tagadják meg magukat, de tartsák meg hatalmukat, és erősítsék azt meg, hogy letörjék a büszkéket és hencsegőket, az olyanokat, akik megzavarják Anglia nyugalma, akármilyen tetszetős látszatok alatt is. Szabadítsák fel az elnyomottakat, hallják meg a szegény foglyok nyögését Angliában. Legyen kedves feladatuk minden hivatás visszaélésének megreformálása: mert ha sokan elszegényednek azért, hogy kevesek meggazdagodjanak, ez nem illik a köztársasághoz. Ha tetszik önéki, aki megerősíti az Önök szolgálót a küzdelemre, hogy olyan szívet adjon Önöknek, mely törődik ezekkel a dolgokkal, az ő dicsőségére és az Önök köztársaságának dicsőségére, akkor ama jótéteményen kívüül, melyet Anglia tapasztal majd ezáltal, Önök példaként fognak világotlani más népek előtt...”

Akkor értjük meg Cromwell ellentmondásos „harcosságát”, ha tudatosítjuk, hogy Angliában mind ő, mind korának vallásos mozgalmái szinte kivétel nélkül

mind Kálvin tanításának alapján álltak, és a kálvini teokrácia értelmében akarták a társadalmat átalakítani. Ez a forradalom és küzdelem tehát az Úr akarata. Szent harc!

A lutheránus Loewenich így jellemzi Cromwellt és a vasbordájúakat: *„Benne élt még a régi kőkemény kálvinizmus szelleme. Az egyéni predestinációba vetett hit, féltelmetes erőként mutatkozott meg ebben a hitben. Ószövetségi fanatizmussal harcoltak a zsoldárténeklő harcosai Isten győzelméért.”*

Mennyire más magatartás és konzekvencia adódik Luther két kormányzásról (két birodalomról) szóló tanításából. Luther 1525-ben, a parasztháború kirobbanásakor válaszol a sváb parasztság 12 pontjára. Ebben az írásában először a fejedelmekhez, urakhoz, püspökökhöz szól: *„Először is senki másnak e földön nem köszönhetjük ezt az ocsmányyságot és zendülést, mint nektek, ti fejedelmek és urak. De különösen nektek, ti vak püspökök. ...a világi kormányzatban nem tesztetk egyebet, mint nyúztok, és kincset harácsoltok, hogy pompát űzzetek, és dőlyfösödjeteK annyira, hogy a szegény parasztember tovább már nem képes és nem is akarja tűrni... mert tudnotok kell, kedves uraim, Isten rendel i úgy, hogy a ti zsarnokságokat az emberek nem képesek, nem akarják és nem is tartoznak eltűrni.”*

Majd a parasztokhoz fordul, akik a követeléseiket a Szentírásra való hivatkozással fogalmazták meg: *„Kedves barátaim!... mindazáltal nektek is nagyon kell vigyáznotok, hogy dolgaitokat tiszta lelkiismerettel és igazságosan intézzétek... én azt megengedem, hogy a ti célotok jó és igazságos, de mivel ti magatok akartok érte küzdeni, és nem akartok tűrni sem erőszakot, sem jogtalanságot, ezért tegyétek és engedjétek azt, amit Isten nem tilt. De a keresztyén nevet, még egyszer mondom, a keresztyén nevet azt hagyjátok, és ne tegyétek azt a ti türelmetlen, békétlen, keresztyénietlen tervek gyalázattakarójává... egyik fél se neveztesse magát keresztyénnek...”*

Luther már 1521-ben megjelentetett egy írást: *„Intés minden keresztyénnek, hogy óvakodjanak a lázadástól és a forradalomtól”* címen. Ebben többek között így érvel: *„... mert a lázadásnak nincs esze, és rendesen jobban sújtja az ártatlanokat, mint a bűnösöket. Ez okból egy lázadás sem jogosult. Bármely jogos dolognak kelsz is védelmére, mindig több kár, mint haszon származik belőle.”*

Nem kérdéses, hogy a történelem sodrában az angol polgári forradalmat – minden ellentmondásossága ellenére – pozitívan kell értékelnünk.

„Minden történelmi személyiséget aszerint kell megítélni., hogy a helyzetéből fakadó feladatot mennyire tudta teljesíteni. Cromwell ebben a tekintetben a legnagyobbat cselekedte, amit az ő helyén bárkitől el lehetett volna várni” – summázza Makkai László a véleményét Cromwellről.

Kilenc évvel a halála után, a royalista restauráció idején Samuel Pepys Stuart-párti főúr ezt írja naplójában: *„Furcsa, de manapság mindenki Oliver Cromwellt emlegeti és dicséri, milyen derék dolgokat vitt végbe; féltek is tőle a szomszédos fejedelmek mind; most meg van fejedelmünk [II.Károly], akit bejövetelekor annyi szeretettel, magasztalással és örvendezéssel fogadott a népe, mint nép soha senkit, és annyi hűséget tanúsított irányában... és ez a fejedelem mindezt oly hamar elvesztette...”*

Felhasznált irodalom:

Oliver Cromwell: Beszédeiből, leveleiből Bp. 1960

Hankiss E. – Makkai L.: Anglia az újkor küszöbén Bp. 1965

- Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve Bp. 2000
 Dr.Márki Sándor: Az újkor története Bp. 1912
 J. Milton: Válogatott költői művei Bp. 1978
 Dr.Szántó Konrád: A katolikus egyház története III.kötet Bp. 1987
 D.Walther von Loewenich: Die Geschichte der Kirche Witten-Ruhr, 1948

John Milton: CROMWELLHEZ

*1652 májusában, mikor néhány miniszter
 az evangélium terjesztését javasolta.*

Cromwell, te legfőbb emberünk, a vad
 csatákon és vad rágalmakon át
 elérted békénk igazabb honát,
 hová a Hit s a Hatalom halad.
 Az Isten műve készül általad,
 legyőzted érte gőgös Fortunát,
 Dunbar-mező neked fú harsonát,
 a Darwen habja skót vértől dagad,
 s babér koszorúz; de te még sokat
 hódíthatsz, mert a béke harca szebb.
 Ránk törnek; tedd, hogy ne ismerje meg
 szabad lelkünk a földi láncokat:
 üvöltő farkasok tanítanak
 a fog és bendő evangéliumát.

Vas István fordítása

Id. Zászkaliczky Pál

Ötven éve történt –

Dr. Wiczián Dezső, dr. Karner Károly és dr. Sólyom Jenő
professzorok eltávolítása az Evangélikus Teológiai Akadémiáról¹

A mögöttünk álló két-három esztendőben több – bár nyilvánvalóan nem elég – szó esett Ordass Lajos püspök 1956-os rehabilitálásáról s ezzel kapcsolatban az egyházunkban bekövetkezett örvendetes tisztulásról, Ordass, majd Túróczy Zoltán püspököknek a püspöki szolgálatba való visszatéréséről. Arról is, hogy ezután mintegy másfél évig – „mintegy a béke szigetén – virágozott a gyorsan és ügyesen átalakított egyházi élet”.² Ugyancsak szó esett arról, hogy 1957 végén és 1958 elején az állam miként kényszerítette visszarendeződsre a történelmi egyházak közül utolsóként egyházunkat is.³ Ám ezekben még alig-alig szerepelt az, hogyan érintette az Állami Egyházügyi Hivatal (továbbiakban: ÁEH) által diktált eseményso-rozat az Evangélikus Teológiai Akadémiát.

Az Ordass Lajos Baráti Körnek feladata, hogy ezt a hiányt pótolja, s összefoglalja az ötven esztendővel ezelőtt történeteket, ugyanakkor – mint aki III-IV. éves teológusként szenvedő alanya is voltam a Teológiai Akadémián és a Lelkésznevelő Intézetben történt változásoknak, szeretett professzoraink eltávolításának, kétszeresen is kötelességem – részben az akkor készült jegyzeteim alapján is – beszámolni az eseményekről. Arra törekszem, hogy írásom – ha ez egyáltalán lehetséges – egy-szerre legyen tárgyyszerű és személyes.⁴

Professzoraink 1956 őszén

Köztudott, hogy még az 56-os forradalom kitörése előtt részben a politikai enyhülés eredményeképpen, részben a Galyatetőn tartott nemzetközi ökumenikus gyűlés vezetőinek erőteljes fellépésére a magyar állam október 5-én, az evangélikus egyház október 8-án rehabilitálta Ordass Lajos püspököt, aki a Déli Egyházkertület püspöki székének betöltött volta miatt átmenetileg professzori kinevezést kapott a Teológiai Akadémiára. Beiktatása 1956. október 22-én volt, de a forradalmi események miatt egyetlen előadást sem tudott megtartani. Amikor azonban az események hatására Dezséry püspök október 30-án lemondott, Ordass a lemondott püspök kívánságára, valamint Horváth János AEH-elnök felszólítására átvette a

¹ Az Ordass Lajos Baráti Kör 2008. május 29-i összejövetelén elhangzott előadás szerkesztett változata

² Ifj. Fabiny Tibor: Ordass Lajos és 1956. (In: A megállás szimbóluma, Bp. 2001. 40. old.)

³ Böröcz Enikő doktori disszertációja, tévéműsorok, Czenhe Miklós cikkei

⁴ Munkámban saját akkor jegyzeteimen túl az események pontos datálása érdekében használom Ordass Lajos Önéletrajzi írások (folytatás) c. művét (Válogatta, sajtó alá rendezte és az utószót írta Szépfalusi István, EPMSZ, Bern, 1987.), ezen kívül dr. Vámos Józsefnek Az Evangélikus Teológiai Akadémia története XII-XIII. kötetét. Ez a különös mű tkp. az ETA jegyzőkönyveinek és fontosabb levéltári darab-jainak fénymásolata, azok sorrendbe állítása, s benne itt-ott Vámos néhány soros – az egészhez képest jelentéktelen mennyiségű – megjegyzése. Számomra döbbenetes, s ez nemcsak Vámosra, de elsősor-ban egyházunk kiszolgáltató helyzetére vonatkozik, hogy ezeken az oldalakon az ÁEH szerepéről egyáltalán nem vagy csak alig-alig esik szó. (EOL Vámos: ETA - 5 /XI-XII, ill. 6/XIII-XIV.)

kerület – sőt Vető Lajos november 1-i lemondása után az Országos Egyház vezetését is.

Miután a hivatalába visszakerült püspök – saját bevallása szerint – nem óhajtott diktátorként hozzányúlni a megoldandó kérdésekhez,⁵ november 3-ra tanácskozássra hívta össze az elérhető (elsősorban a Budapesten élő) lelkészeket és teológiai tanárokat, azokat, akik az általános országos közlekedési sztrájk ellenére gyalogosan be tudtak jutni a kerületi székházba. Ordass erre a „tanácsadó értekezletre” nem hívta meg azokat, akik megítélése szerint „a közelmúltban szélsőséges és az egyházra nézve káros politikai tevékenységet fejtettek ki.”⁶ Ezen a tanácskozáson a külföldön tartózkodó Pálffy Miklós e.i. dékán⁷ és Ottlyk Ernő intézeti tanár kivételével a teológiai professzorok valamennyien részt vettek. A későbbi időkben ezt a november 3-i értekezletet „az Ordass-klikk ellenforradalmi összeesküvésének”⁸ nevezte nemcsak az ÁEH, de az akkori „evangélikus egyházi ellenzék” is. A professzoroknak ezen az értekezleten való részvételét az ÁEH sohasem bocsátotta meg.

A teológiai professzorok – s köztük elsősorban Wiczián Dezső, Karner Károly és Sólyom Jenő – „bűnlajstromát” sok minden más is terhelte, így pl. az Evangélikus Élet 1956. november 4-i számában megjelent nyilatkozat, melyben a teológiai tanárok – a budapesti lelkészekkel és a teológiai hallgatókkal együtt jelentették ki, hogy „az evangélikus egyház tanításához és hagyományaihoz hűen teljes szívvel azonosítjuk magunkat a magyar nép hősies szabadságharcával, amelyet hazánk függetlenségéért vív”. Az egyébként rövid és tömör nyilatkozatban van egy egyháznukra nézve is reményteljes mondat: „Meg vagyunk győződve arról, hogy a magyar nemzet kivívott függetlenségével együtt a teljes vallásszabadságot is elnyeri, és az egyháznak teljes szabadság biztosítatik arra, hogy Istentől rendelt mindenfajta szolgálatát korlátozás nélkül végezhesse”.

A már emlegetett nov. 3-i tanácskozáson Sólyom Jenő professzor a tanári kar nevében azt kérte, hogy a Lelkésznevelő Intézet éléről lemondott Friedrich Lajos számára az egyházi vezetőség keressen megfelelő szolgálati helyet, s azt is kijelentette, hogy a külföldön tartózkodó Pálffy Miklós hazaérkezéséig a Teológiai Akadémia személyi kérdésekkel nem foglalkozik⁹, ennek ellenére az ÁEH Sólyom professzort vádolta azzal, hogy ő mondatta le Ottlyk Ernő akkor még ún. „intézeti tanárt” és Pálffy Miklóst is.

Az Egyházegyetem (ma: Országos Egyház) tanácsa 1956. december 11-én tartott ülése tudomásul vette, hogy dr. Pálffy Miklós a Teológiai Akadémia dékánja dékáni tisztségéről, sőt az esedékes prodékáni tisztségéről is lemondott, s az Akadémia tanári kara dékánná dr. Wiczián Dezsőt, prodékánná dr. Karner Károlyt választotta meg.¹⁰ Tehát ha valóban lemondásra szólította fel Sólyom professzor – mint prodékán – a nevezetteket, az mindenesetre az illetékes testületben, nem a hátuk mögött, hanem szemtől szemben történt.

⁵ Ordass, Önéletrajzi írások (folyt.) 579.

⁶ Ordass, 581.

⁷ „E.i. – rövidítés, jelentése: ez idei dékán. Mi, teológusok egymás között i.i. dékánt emlegettünk, mondván: ő már „időtlen ideje” dékán.

⁸ Ordass, 581.

⁹ Evangélikus naptár az 1957. évre, 43–46. old.

¹⁰ Ordass, 601.

Teológusként 1956–58-ban

Abból az öt esztendőből, melyet hallgatóként az akkori Teológiai Akadémián tölthettem, az 1956 ősztől 1958 nyaráig terjedő bő másfél esztendő a tanulás mellett a lelki feltöltöztetésnek az időszaka volt. Jellemzésül csak néhány mozzanatot említek:

A forradalmi események miatt a Lelkésznevelő Intézet szakácsnője vidéken rekedt. Látva a szükségét, Wiczian Dezső felesége, Ilonka néni (Hegedűs Ilona a Keresztyén Leány Egyesület egykori titkára) megragadta a fakanalat, s lelkesen főzött nemcsak a teológusoknak, de sok esetben a ház lakóinak is. Ideiglenesen Wiczian professzor vette át az intézet igazgatói feladatainak ellátását, s tulajdonképpen azokban a hetekben derült ki, hogy a nagy tudású professzornak mélyen érző szíve van. Wiczianék szeretetének egyik jele pl. az volt, hogy az egyik – egyébként félárva – teológustársunk tandíját éveken keresztül előre kifizették, s az illető, már nyugdíjas lelkészként, talán még ma sem tudja, hogy ők voltak névtelen támogatói. S a cukorbetegségben szenvedő Ilonka néni pedig karácsony előtt több tucat maga sütötte süteménnyel megtöltött szeretetsomagot postázott nyugdíjas papnéknak, idős diakonisszáknak.

Wiczian professzor igazgatóként az otthonórákra Ordass püspököt, illetve Túróczy püspököt hívta meg,¹¹ majd március 21-én átadta az igazgatói tisztelet Veöreös Imrének, az egykori igazgatónak, az akkori kecskeméti lelkésznek. Veöreös Imre csak átmenetileg vállalta a feladatot, saját zsebből fizette a maga helyett Kecskemétre küldött segédlelkészt, s nagyszerű programot állított össze számunkra: kétnapos csendesnap volt Fóton Szabó József szolgálatával,¹² heteken keresztül tartalmas otthonórák sora következett,¹³ de az Intézetben kívüli életünk is összehasonlíthatatlanul színesebb lett. Vasárnaponként Ordass, Turóczy és Ravasz László püspököket hallgattuk különböző szószékeken, de figyeltünk Keken, Kendeh, Hafenschert, Veöreös, Botta és Joó Sándor igehirdetéseire is. Ott voltunk a pesterzsébeti evangélikázión Sréter Ferenc és Balikó Zoltán szószéke alatt,¹⁴ s Túróczy Zoltán evangélikázóján is.¹⁵ Sok áldást jelentettek számomra a fóti konferenciák,¹⁶ lelkiekben életem leggazdagabb nyara volt (az otthoni, ház körüli feladatokat – permetezés, gyümölcsszedés, kapálás – elvégeztük kora reggelenként vagy a déli szünetben).

¹¹ 1957. febr. 14. illetve febr. 21.

¹² „Péter apostol útja” – 1957. márc. 25–27.

¹³ Veöreös Imre: „Az egyház helyzete” (1957. április 11.) – Hafenschert Károly: „A misszió mai helyzete” (1957. május 3.) – Veöreös Imre: „A lelkészutánpótlás kérdése” (1957. május 9.) – Dr. Keken András: „Tapasztalataim emberek között” (1957. május 16.) – Veöreös Imre: „A teológus ifjúság önarcképe” (1957. június 6.)

¹⁴ 1957. május 5–7.

¹⁵ „A padok, a persely és a harangok prédikációja”, Budavár, (1957. május 9–11.)

¹⁶ Ifjúsági konferencia, 1957. július 9–14. Keveházi László, Schulek Tibor, Károlyi Erzsébet szolgálatával. Papnékonferencia, Túróczy Zoltán: Rúth könyve papnészemmel olvasva, július 16–19. Hitmélyítő konferencia, 1957. aug. 7–11. Scholz László, Balikó Zoltán, Győri János szolgálatával. Papgyerekek konferenciája, 1957. augusztus 24–26. Túróczy Zoltán, legid. Zászkaliczky Pál, id. Magassy Sándor szolgálatával. Erről a konferenciáról 4–5 papfi indult a teológiára! – Az Evangélikus Egyetemes Egyház Ifjúsági Bizottságának konferenciája, 1957. szeptember 23–25.

Részt vettem az Evangélikus Evangélicizáció Konferenciáján is,¹⁷ amikor az evangélicizáció munkásai számba vették a konferenciák és a gyülekezeti evangélicizációk újraindításából fakadó feladatokat. S hallottam, mekkora figyelem kísérte Karner professzor hozzászólását, aki az előző időszakban tapasztaltak alapján a keresztség megbecsülésére hívta fel a jelenlévők figyelmét. Mondanivalójának lényege ez volt: Az evangélium hirdetése és a keresztség nem választható el egymástól. A megtérés vagy a hitre jutás a keresztségben kapott kegyelem megismerése és elfogadása! Az evangélicizáció tehát a keresztségben kapott kegyelem meghirdetése!

Ezt az időszakot Zeuten Mogens dán lelkész, egykori soproni teológus, aki egy időben az LVSZ Ifjúsági Bizottságának titkára volt, így jellemezte az Evangélikus Életben megjelent interjúbán: a Magyarországi Evangélikus Egyház életében a veretes lutheri teológia és az egészséges ébredés ötvözetét fedeztem fel. Ennek a csodálatos másfél esztendőnek vetett véget a visszarendeződés egyházunkban s azon belül a Teológiai Akadémián. Ismételen ránk köszöntött az az időszak, amikor más a levegő az egyházban, s más szelek fújnak a teológián, és amikor napról-napra meg kell köszönnünk államunknak a vallásszabadságot, pedig annak az ellenkezőjét tapasztaljuk.

Még 1957. november 12–26. között zajlott le egy tárgyalássorozat egyházunk s az ÁEH képviselői között, s miután nem hozta meg az államiak által kívánt eredményt, november 26-án a művelődésügyi miniszter – Grnák Károly személyében – miniszteri biztost nevezett ki az evangélikus egyház ellenőrzésére. Túróczy püspök lemondott, december 4-én ismét Vető Lajos lett az északi kerület püspöke, s az Egyetemes Közgyűlés lelkész elnöke. S a harc a törvényességért harcoló Ordass s a visszarendeződést követelő ÁEH s a vele szövetséges egyházi baloldal között tartott 1958 első felében is. Végül is az állam érvényesítette Ordass püspökre az 1957. évi 22. sz. törvényerejű rendeletet, egy napra Dezséry lett a püspök, majd lemondott, s június 19-én Ordass fel szólították a püspöki hivatal átadására...¹⁸

1958 januárjában, a vizsgaszünetben összehívta az elérhető teológusokat Lackner Aladár szenior: baj van, Veöreös Imrének le kellett mondani az igazgatói tisztról, s helyette Fekete István hévizgyörki lelkész lesz a Lelkésznevelő Intézet igazgatója. Másnap minden professzort felkerestünk az ifjúság kérésével, arra kértük őket, ne szavazzák meg Fekete István megválasztását, akiről csak annyit tudtunk, hogy ég a lába alatt a talaj a hévizgyörki gyülekezetben. Karner professzorhoz nekem kellett ezzel a kéréssel bekopogtatnom. Akkor nem értettem, nem is esett jól elutasító válasza: „Az ifjúság ne ártsa be magát ebbe a választásba, erre nincs jogotok!” Csak később derült ki, hogy Fekete megválasztását Vető javasolta, s a tanári kar mégsem az ő megválasztása mellett tette le a voksát: hárman Pálfyra, ketten Feketére szavaztak, s két tartózkodás volt. Végül Feketét a „lelkésznevelő-intézeti bizottság” január 17-én választotta meg a négyből kettő szavazattal (egyet kapott Pálfy, egy bizottsági tag pedig nem szavazott).¹⁹ A megérkezett Feketével szeniorunk közölte az ifjúság egyhangú határozatát: miután fiatal, kérjük, ne tegezzen minket, amennyiben megteszi, mindnyájan visszategezzük. Megjegyzem: minden

¹⁷ Fót, 1957. április 24–26. Túróczy, Ordass, Szabó, Veöreös, legid. Zászkaliczky Pál szolgáltak.

¹⁸ Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem, 1958/451-es iktatószámom. Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő aláírásával

¹⁹ Ordass 778.

professzorunk természetesen tegezte a fiúkat, s magázta a leányhallgatókat. Ennek a ma nevetségesnek tűnő, akkor cseppet sem veszélytelen „ellenállásnak” üzenetértéke volt mind az egyházi baloldal, mind az ÁEH felé.

A Teológiai Akadémia az ÁEH értékelésében

Ebben az időszakban az ÁEH-ban Grnák Károly volt az evangélikus ügyek osztályának vezetője. Ezt írta 1958. április 29-én kelt jelentésében: „A tanári kar többsége reakciós, konzervatív, bigott egyén, akiknek politikai felfogása, származása és a felszabadulás előtt betöltött társadalmi tevékenységéből adódóan államunkkal ellenséges” [sic!]... Bár 1945 s főleg „a Budapestre költözés után a professzorok óvatosabb lettek, velük még a Dezséry – Vető vonallal összefogva sem sikerült semmit elérni. Mindössze Pálfy és Ottlyk haladók, de a többiek – Karner, Wiczián, Sólyom, Nagy Gyula és Pröhle Károly – „kisebb ügyeskedést leszámítva mozdíthatatlannak”. Itt olvasható az a konkrét vád, hogy Sólyom Jenő mondatta le Ottlykot, majd Pálfy Miklóst is, Wiczián mint „üldözött” jött divatba, Karner professzor pedig 1958. május 20-án, amikor pedig a tanári karnak el kellett volna ítélnie Ordasst, a következőket mondta: „... Ordass most a hitvallástétel állapotába került, s ha az egész egyház nem is ért egyet vele, de tisztelni kell őt hősies vértanú magatartásáért.”²⁰

Dr. Wiczián Dezső nyugdíjaztatása

Wiczián Dezső hazai teológiai tanulmányai befejezése után Berlinben, Erlangenben és Lipcsében tanult. Sopronban „Luther mint professzor” címen szerzett doktori fokozatot. Sólyom Jenővel együtt írt kétkötetes egyháztörténetét (1948. 3. kiad) kívül számos tanulmánya jelent meg külföldi és hazai történeti folyóiratokban. Budapesten 1961. december 7-én hunyt el.

Az ETA tanári karának 1958. január 31-i ülésének jegyzőkönyve szerint Wiczián professzor az 1957/58-as tanév második felévére a következő előadásokat jelentette be: szimbolika II. heti 2 órában az V. évfolyamnak; egyetemes egyháztörténet II. heti 3 órában a II-III. évfolyamnak; egyháztörténeti szeminárium heti 2 órában a III. évfolyamnak; latin nyelv heti 4 órában a II. évfolyamnak. Ez összesen heti 11 óra.

A második félév rendben el is kezdődött. S bár az országos ügyekről – lemondatásokról, vitákról, az ÁEH egyre keményebb magatartásáról – érkeztek hírek, Wiczián professzor félreállítása váratlanul érte őt is, mindnyájunkat is. Április elején minden indoklás nélkül szólította őt fel Grnák Károly, hogy mondjon le állásáról, és vonuljon önként nyugalomba²¹. Igaz, hogy előzőleg is voltak az 1956. őszi magatartása miatt kifogások ellene, ám azokat nem konkretizálták. A felszólítás azért is tűnt érthetetlennek, hiszen az előző nyáron a Minneapolisba utazó küldöttségi tagsága ellen nem merült fel kifogás.

Wiczián márc. 24-én lemondott könyvtárbizottsági tagságáról, ugyanezen a napon másik levélben lemondott prodékáni tisztségéről,²² s miután e két lemondás

²⁰ MOL XIX-A-21 a 7. d. 9. csomó 44/1958. sz. Grnák Károly: A lelkészképzés mai jelenségeinek értékelése, 1., 4., 8. old. (Dr. Böröcz Enikő kutatásából)

²¹ Ordass 847.

²² Vámos, i.m. XII. 322, 323.

nem volt elegendő, április 9-én kelt, a MEE Egyetemes Közgyűlése Elnökségének szóló levelében a következőket írta: „Alulírott teológiai tanár kérem azonnali hatállyal szabadságoltatásomat, fizetésem meghagyásával. Egyúttal kérem, tessék nyugdíjaztatásom feltételeit és részleteit a Művelődésügyi Minisztérium Egyházi Hivatalával letárgyalni...”²³ Levele mellett a dékánnak címzett kísérő levelet is írt, melyben a fenti levél továbbítását kéri, s hozzáteszi: „Beadványom tárgya: azonnali hatályú szabadságoltatásom. Miután ez az Akadémia munkájából történő kiválásomat jelenti, szerettem volna kartársaimtól személyesen, élőszóval búcsút venni. Mivel ez az ismert okok miatt nem lehetséges, ezúton mondok búcsút összes kartársaimnak, és külön őszinte köszönetet mindazoknak, akik munkámban jóakarató tanácsaikkal, szeretetükkel támogattak. Kérek mindenkit, bocsássa meg mindazt, amit emberi gyarlóságból, szándékom ellenére is vétettem ellene. Isten kegyelme legyen velünk! Ő oltalmazza és segítse meg Akadémiánkat!”²⁴

A tanári kar 1958. ápr. 14-i jegyzőkönyvéből az is kiderül, miért is volt Wiczián professzor eltávolítása olyan sürgős. A professzor levelének elkészülése másnapján az „ÁEH részéről Horváth János elnök és Grnák Károly főelőadó meglátogatták az Akadémiát és részt vettek a tanári kar megbeszélésén, amely a lelkésznevelés időszerű kérdéseivel foglalkozott.”²⁵ Az eseményről hírt adott az Evangélikus Élet is,²⁶ s a fenti szöveget még a következőkkel meg is toldotta: „A megbeszélés során kifejezésre jutott a tanári kar tagjainak az a közös meggyőződése, hogy az Akadémiáról kikerülő fiatal lelkészek olyan nevelést kapjanak, hogy szívesen és jól végezzék egyházi szolgálatukat a szocialista társadalomban...” Azt csak mellékesen jegyzem meg, hogy a jegyzőkönyv szerint Vető püspök az értekezleten nem volt jelen, az Evangélikus Élet szerint – mint aki egyúttal a vallástudományi tanszék tanára – részt vett azon. A kari ülés határozata szerint Nagy Gyula dékán Horváth János elnöknek címzett levélben mondott hálás köszönetet az Akadémián tett látogatásért, felszólalásaikért is, s azt „nagy jelentőségű hozzájárulás”-nak nevezte „lelkészképzésünk időszerű feladatainak felismerésében, az egyháznak a szocialista társadalomban való szolgálata kérdéseiben.”²⁷

Természetesen az Egyetemes Egyház Elnöksége azonnal hozzájárult mind a három hónap fizetett szabadsághoz, mind a professzor nyugdíjazásához, jóllehet Wiczián professzor még 57 éves sem volt. S miután 1950-ben szűnt meg az állami egyetemen betöltött státusza, 1951–54 között pedig nyugdíjintézet hiányában nem volt öregségi biztosítása, ezért még nagylelkű javaslatot is tettek az ún. „kivételes nyugdíj” megállapítására is. Mindennek ellenére nyugdíja mindösszesen 1 084 Ft és 8 fillér volt, ám ehhez még – írj és mondd! - havi 102 Ft házastársi pótlék is megillette.

A tanév végi dékáni jelentésében²⁸ Nagy Gyula búcsúzott a tanév során „kivált” tanártárstól, aki „évtizedeken keresztül hűséggel szolgálta a magyar evangélikus

²³ Vámos XII. 324.

²⁴ Vámos XII. 325.

²⁵ Vámos XII. 309.

²⁶ 58. évf. 17. szám – 1958. április 27.

²⁷ Vámos XII. 313.

²⁸ 1958. június 20. Egyébként ez a kari ülés vette tudomásul azt, hogy Pálffy Miklós dékánválasztásához mind az Egyetemes Egyház, mind a Művelődésügyi Minisztérium hozzájárult.

lelkészképzés ügyét, és főleg Luther-kutató munkájával egyházunk szűkebb határain túl is megbecsült, elismert tudományos eredményeket ért el.”²⁹

Érdemes Vámos József megjegyzését is idézni: „Az ember elgondolkozhat azon, hogy olyanok (sic!) vették tudomásul dr. Wiczian Dezső nyugdíjazását, akik maguk is egy olyan létező listán szerepeltek, amely szerint velük is el kell járni, mert – főleg Ordass püspökkel való együttműködésük miatt – ’kompromittálták magukat’ ... a helyzet olyan abszurd volt, amit ma már szinte lehetetlen bemutatni... Hogy azután a tanári kar tagjai – személy szerint – hogyan és miképpen éltek meg a dolgok passzív tudomásulvételét és egyúttal a maguk fenyegetett voltát, azt (ma) már lehetetlen kideríteni.”³⁰

Mindenesetre Wiczian Dezső nyugdíjazásával az egyetemesegyháztörténet-órákat Sólyom professzor vette át, júniusban még ő kollokváltatott. Ám azok a hallgatók, akik az őszi félév elejére hagyták a kollokviumot, már Ottlyk Ernő – akkor még intézeti tanárral – találkoztak, mert időközben Karner Károly és Sólyom Jenő professzorokat is eltávolították.

Dr. Karner Károly nyugdíjazása

Karner Károly hazai teológiai tanulmányai befejezése után, a segédlelkézi és hitoktatói éveket követően teológiai és bölcsészettudományi tanulmányokat folytatott Lipcsében, 1925-ben bölcsletről doktorált Budapesten, majd Lipcsében szerzett teológiai licenciátusságot, 1927-ben pedig magántanári fokozatot szerzett. 1934-től a Keresztyén Igazság szerkesztője. Kommentárjai jelentek meg Máté és János evangéliumáról, a Római levélről és az Apokalipszisről. Teológiai munkásságának elején megfogalmazott hitvallásához egész életében ragaszkodott: „A teológiai kutatás eredményeinek lelkiismeretes gyümölcsötetése véd meg attól, hogy saját egyéni nézeteinket vagy akár valamiféle pártállásunkat is beleolvassuk az Írásba.”³¹ Nagyszerű jegyzeteiből tanultunk: „Bevezetés a teológiába”, illetve: „Az Újszövetség korának világa”, ezek később könyvalakban is megjelentek, az utóbbi „Hellenizmus, Róma, zsidóság” címen Kovács Károly álnéven (Útitárs, Köln-Bécs, 1969). Sopronban halt meg 1984. október 25-én.

Karner Károly eltávolítása hasonló módszerrel történt. 1958. szeptember 9-i keltezéssel minden előzetes jelzés nélkül Karner professzor levelet kapott az Egyetemes Közgyűlés elnökeitől, Vető Lajos püspöktől és Mihályfi Ernő egyetemes felügyelőtől. A levél „az illetékes püspök javaslatára” hivatkozik, megállapítja, hogy a professzor elérte a nyugdíjkorhatárt, s az 1953. évi VIII. tc. 35.§-a alapján szept. 1-jétől 1959. jan. 1-jéig terjedő időszakra felmentette tanári működése alól, s arra az időre szabadságotolta.³² Mellékletként (ilyenkor milyen gyorsan örölnék a egyház malmail) már ott volt a nyugdíjazáshoz szükséges működési bizonyítvány is, valamint Vető püspöknek az egyházi nyugdíjosztályhoz címzett levele³³, melyben javasolja a professzornak 1959. jan.1-i hatállyal „egyházi közérdekből” történő nyugdíjazását. Október 17-ére lett készen a nyugdíjosztály határozata, a professzor

²⁹ Vámos XIII. 13.

³⁰ Vámos XII. 337.

³¹ Máté evangéliuma. Fordította és magyarázta Lic. Dr. Karner Károly, Sopron, 1935. Előszó, VII. old.

³² Vámos XIII. 33.

³³ 624/1958.

havi nyugdíja 1.121,- Ft. Házastársi pótlék nem járt, mert felesége még nem érte el a nyugdíjkorhatárt.

A családtagok emlékezetében él egy levélváltás. Virág Jenő könyvtáros kérte vissza az Akadémia könyvtárának könyveit. Karner professzor válasza az volt: valamennyi könyvtári könyv bent van az Akadémián, a professzori szobámban megtalálhatóak. Hiszen „többet nem tehettem be a lábamat oda, arra sem volt alkalmam, hogy kedves tanítványaimtól elbúcsúzzam!”

Ezt az eltávolítást a szeptember 24-én tartott kari ülés jegyzőkönyve erősen „kozmetikázva”, hazug módon örökítette meg. Az újonnan választott Pálffy Miklós dékán bejelentette, hogy „az elmúlt hetekben két kartárs kivált az Akadémia tanári karából. Dr. Karner Károly nyugdíjazását kérte. Kérését egyházunk vezetősége a nyugdíjosztály elé terjesztette. Dr. Sólyom Jenő ügyében egyházi és állami egyetértéssel az az intézkedés történt, hogy bár még nyugdíjazásra nem érett, nyugdíjazását kéri, vagy más egyházi szolgálatban nyer elhelyezést... Mindkét kartárs egyúttal fizetési szabadságot kért és kapott ügye elintézéséig. Ezért nem jelentek meg a kari ülésen. Ennek alapján a dékán megállapítja, hogy a kari ülés teljes számú és határozatképes.”³⁴

Pálffy dékán december 16-án küldte meg a nyugdíjazásának aktáit Karner professzornak, s ugyanakkor a professzorok, az alkalmazottak és a hallgatók nevében „őszinte köszönetet” is mondott a több évtizedes professzori működéséért.³⁵

Dr. Sólyom Jenő eltávolítása

Sólyom Jenő teológiai tanulmányainak befejezése után egy évig Erlangenben tanult, majd segédlelkész és 1931–38 között a fasori Evangélikus Gimnázium vallás tanára. Közben Sopronban doktori fokozatot szerzett „Luther és Magyarország – a reformátor kapcsolata hazánkkal haláláig” címen. Wiczián Dezsővel együtt írt kétkötetes egyháztörténeten kívül (1948. 3. kiad). több száz tanulmánya jelent meg elsősorban irodalomtörténeti folyóiratokban. Budapesten hunyt el 1976. december 24-én, Kolozsvárott nyugszik a házsongárdi temetőben.

Dr. Sólyom Jenő professzor eltávolítása ügyében is ugyanaz a dátum: 1958. szeptember 9-e. Kérvényt írt ezen a napon az Egyetemes Közgyűlés Elnökségéhez. (E kérvényírás előzményeiről fia – dr. Sólyom Jenő – nyilván többet tud, s azt mintegy korreferátumban hamarosan megosztja velünk.) A kérvényben a professzor „más munkakörbeli egyházi szolgálatának elrendeződéséig, ill. esetleges nyugdíjaztatásáig” fizetési szabadság engedélyezését kérte az Egyetemes Elnökségtől. Olyan egyházi munkát szeretne végezni, amely „tudományos téren való munkakészségének megfelel”, s kellő díjazással jár, hiszen még csak 55 éves. Részletesen leírta felesége egészségi állapotát, s azt, hogy hat gyermeke közül még csak egy keres, a többiek valamennyien tanulók, s feleségének betegsége, valamint a gyermekek iskoláztatása is a Budapesten maradáshoz javallja számukra.

Az elnökség megint csak igen gyorsan, s a már említett kari ülés előtt szeptember 18-án engedélyezte a fizetett szabadságot. Sorsáról hosszú tárgyalások folytak, s a végső megoldást – az Országos Evangélikus Levéltárba való beosztást – végül

³⁴ Vámos XIII. 26.

³⁵ Vámos XIII. 38.

is neki magának kellett kérnie december 29-én,³⁶ s erre megszületett dec. 31-én Vető püspök válasza: „Folyó hó 29-én kelt ... beadványára hivatkozással mellékelten megküldöm az ... alkalmaztatási levelet, melynek értelmében, kívánsága szerint, az Evangélikus Országos Levéltárba beosztottuk.”³⁷ Ezek után még február 20-án Pálfy dékán piszkálta meg az ügyet, s levélben azt kérdezte Vető püspöktől, hogy „dr. Sólyom Jenő hallgatólágon továbbra is professzora-e az akadémiának”, illetve írásban lemond-e akadémiai tanári tisztéről.³⁸

Az eltávolítások következménye és tanulságai

Néhány hónap alatt megfeleződött az Evangélikus Teológiai Akadémia tanári kara. Három nagy tudású, európai szintű professzornak kellett távoznia nem szakmai, hanem politikai okokból úgy, hogy a kellő mértékű utódlás egyszerűen nem volt biztosított. Egyik tanszéken sem volt tanársegéd vagy más tudományos munkatárs, aki a kutatás és az oktatás munkáját folytatta volna. Kérdés, hogy ezt a veszteséget mikorra heverte ki lelkeszképzésünk. A két egyháztörténeti tanszéket összeolvasztották, s arra a tanszékre Ottlyk Ernőt választották meg, aki ugyan bármiről kapásból sokat tudott beszélni, de hol volt tőle Wiczián alaposága, vagy a Sólyom Jenőtől megszokott széles látókör, aki a magyar protestáns egyháztörténet alakjai és eseményei mögött a teológiatörténeti és kegyességi vonásokat is ismerte és tanította. Próhle professzor átment az Újszövetségi Tanszékre („Így tudtam Próhlet megmenteni” – dicsekedett nekem akkor Pálfy dékán), s így a veszteséget szenvedő tanszékek száma négyre nőtt.

A három professzor eltávolítása mögött az állami akarat érvényesült az egyházi baloldal tevékeny közreműködésével. Mindezekben tetten érhető az állam módszere is. Az ÁEH csak szóban vagy telefonon utasított a püspökön esetleg a dékánon keresztül, s az általa megkívánt intézkedést utólag mintegy jóváhagyásra terjesztette fel az illetékes egyházi hatóság. Ez játszódott le más esetekben is, többek között az egyházi javadalmi földek vagy a két pesti gimnázium felajánlásánál. S ami a leginkább megalázó, hogy – jelen esetben – eltávolításra, de mondjuk így: a kirúgásra ítélt, sakkban tartott és kiszolgáltatott professzoroknak maguknak kellett kérniük nyugdíjaztatásukat.

S ami utána történt

Karnerék Sopronba költöztek, a pesti lakás átadásával kapcsolatos költözködési segély utolsó részét azonban több sürgetés ellenére nem kapták meg, s amikor a professzor ezért Káldy püspökhöz fordult, ő nem tudott vagy nem akart kellő mértékben segíteni. Indoklásul a következőt írta: „... én nem tudom jóvátenni azt, amit Te magad adott helyzetekben nem tettél jóvá. Amikor én püspök lettem, a Te ügyed már lényegében 'legördült'. Azon változtatni nem lehetett. Azt is szeretném világosan megmondani, hogy személyed megítélésénél – tudomásom szerint – nem pusztán az játszott szerepet, hogy Téged egyesek 'rosszul állítottak be', hanem az

---

³⁶ Vámos XIII. 51.

³⁷ Vámos XIII. 50.

³⁸ Vámos XIII. 56.

is, hogy bizonyos okokat adott az ilyen beállításra.”³⁹ Ennek ellenére a professzor kész volt lektori segítséget nyújtani Káldy püspöknek, sőt a külföldi konferenciákon tartandó előadásait korrigálni vagy akár meg is írni. Ezen kívül gyülekezeti előadásokat tartott Sopronban, s más jelentős tudományos munkát végzett, itt-ott külföldi folyóiratokban jelentek meg írásai.

Sólyom professzor az Evangélikus Országos Levéltárban először beosztottként, majd annak vezetőjeként végzett igen jelentős munkát. Tette ezt csendes visszahúzódsággal, éppen az Üllői út 24-ben, olyannyira, hogy nem egyszer előfordult, hogy ő itt kevesebbet tudott az „egyházi eseményekből”, mint azok, akik nem itt dolgoztak.⁴⁰

A két eltávolított professzor egyházhűségét hadd jellemezzem a harmadik, Wiczián Dezső halálával kapcsolatos levelezés néhány részletével. Sólyom professzor táviratban tudatta Wiczián halálhírét, majd levelet írt: A temetéssel kapcsolatban még nincs minden rendezve – írta –, mert Káldy püspök és Ottlyk dékán másnap érkeznek haza Indiából. Majd így folytatta: „Magunk között szólva, én Dezsőre nézve nem érezném bántónak, ha a Teológiai Akadémia nem tenne virágot a koporsójára... Legalábbis, ami engem illet, azt mondom: az én koporsómra senki se tegyen egy szál virágot sem, aki nem teszi jó lélekkel.”⁴¹ Karner professzor válaszából kiderül, hogy felesége éppen Pesten van, ő fogja képviselni a családot a temetésen. „Szerettem volna magam is megadni a végtisztességet azzal, hogy részt veszek a temetésen, bármennyire is fázom a Pestre utazástól. De nemcsak most decemberben, hanem máskor is igen nehezen tudnám a vasúti költséget előteremteni”. Majd szót ejt a hivatalos koszorúkról is: „azt én is aláírom, hogy ne tegyen senki virágot a koporsójára, aki azt 'nem teszi jó lélekkel'. Mégis úgy érzem, hogy az Akadémia és az Egyetemes Egyház semmiképpen sem menthető fel az alól a kötelezettség alól, hogy koszorúját odahelyezze annak a professzornak a sírjára, aki évtizedeken keresztül nevelte a lelkesznezmedékeket... Engem máig is bánt, ami Budaker és Deák koporsójánál hiányzott. Bánt azért is, mert sem az Akadémiától, sem egyházunk vezetőségétől nem tudok úgy elszakadni, hogy viselkedésüket idegennek érezzem.”⁴²

Magatartásukból irigylésre méltó alapállás mutatható ki: „Az egyház akkor is az édesanyánk, ha mostohán bánik velünk!” Igen, mert aki az Úristenbe kapaszkodik, az a mostoha sorsot is URA, Teremtője, Megváltója és Megszentelője kezéből veszi!

³⁹ Déli Püspöki Hivatal, ad 251/1963. április 16.

⁴⁰ V.ö. 1963. január 5-én Karner Károlynak írt levelét. A levél a Karner család tulajdonában.

⁴¹ Kelt Bp. 1961. december 10. A Karner család tulajdonában.

⁴² Kelt Sopronban 1961. december 13-án, az eredeti levél indigós másolata a Karner család tulajdonában.

Sólyom Jenő

Egy meg nem jelent cikk keletkezésének története

Dr. Sólyom Jenő eltávolítása a Teológiáról¹

Amikor édesapánk születésének 100. évfordulója alkalmából testvéreimmel összegyűjtöttük cikkeit, az irodalomjegyzéket bevezető sorokban megjegyeztük: „1958 elején felkérésre írt egy, a Lelkipásztorba szánt cikket «Törvényesség» címmel. Grnák Károly, az evangélikus egyház felügyeletével megbízott miniszteri biztos azonban nem találta megfelelőnek ugyanúgy, mint «A rendeződés érdekében» címmel készített, módosított szöveget sem.” Ez év tavaszán, a három teológiai tanár eltávolításának 50. évfordulójáról való megemlékezésre készülve Zászkaliczky Pál azzal keresett meg, hogy az akkor írt, de letiltott cikk megjelenhetne-e a Keresztyén Igazságban. A cikk kézírata mellett olyan, akkor bizalmasan kezelendőnek jelzett feljegyzések is fennmaradtak, melyek az előzményekre, a keletkezés körülményeire, az eltávolítás folyamatára is fény derítenek.

1958. március 20-án Grnák Károly magához hívatta Sólyom Jenőt. Ez egy nappal azután történt, hogy a miniszteri biztos közölte Wiczián Dezsővel: nyugdíjba kell mennie. Sólyom Jenőnek szemére vetette többek között Pálffy Miklósnak a dékánásgról való lemondatásában, illetve Ottlyk Ernő eltávolításában játszott szerepét, de hozzátette: vele kapcsolatban még nincs végleges véleménye, sorsáról még nincs döntés. Minden azon múlik, hogyan viselkedik. Ha tudott aktív lenni 1956 őszén, akkor legyen most is az. Mondjon véleményt a jelenlegi egyházi helyzetről, pontosabban írjon cikket arról a Lelkipásztorba.

Rövid kitérőként talán érdemes leírni, hogyan is történt Pálffy Miklós „lemondatása”. A kari szabályzat szerint a dékánt egy évre választották, általában évente más tanárt. Az 1952-ben megválasztott Pálffy Miklóst azonban egymás után kétszer is újraválasztották. 1955-ben, amikor szabályosan negyedik ciklusra már nem volt megválasztható, az egyházi vezetőség a tanári kart arra kérte, hogy tegyen javaslatot a szabályzat megváltoztatására. Az egyetemes presbitérium azonban nem sietett. A határozat, mely szerint ezután három éves a dékáni ciklus újraválasztási lehetőséggel, csak a mandátum lejártá után egy fél évvel, 1956 januárjában született meg. Pálffy Miklós, aki a tanév elejétől változatlanul vitte tovább a dékánaságot, szintén nem sietett elrendezni az ügyet, nem hívott össze dékánválasztó kari ülést. 1956 őszén tehát de facto ő volt a dékán, bár érvényesen nem volt megválasztva. Október 23-át megelőzően Pálffy néhány hétre Németországba utazott, s ezalatt prodékánként Sólyom Jenő vitte az Akadémia ügyeit. Éppen a dékán távolléte miatt a dékánaság kérdését sem a Puskin utcában 1956. november 3-án tartott értekezlet, sem hazaérkezéséig a tanári kar nem tárgyalta. Pálffy, miután hazaérkezett, november végén közölte Sólyom Jenővel, hogy ő már külföldről megírta feleségének: lemond. Csak arról tárgyaltak, hogy mi álljon a lemondó iratban. Pálffy tudomá-

¹ Az OLBK 2008. május 29-én tartott ülésén előzetes felkérésre elhangzott hozzászólás szerkesztett változata.

nyos terveivel akarta azt indokolni, a prodékán pedig azt kérte, hogy a tisztázatlan helyzet miatt indoklás nélkül történjen meg.

Egyébként az ÁEH és a BM jóval később is úgy tartotta számon, hogy Sólyom Jenő volt a felelős sok mindenért, ami 1956-ban a Teológián történt. Ennek bizonyossága a „Szamosi” fedőnevű ügynök által 1964 tavaszán adott jelentés. Az, hogy a jelentésben Megjegyzés jelzéssel elkülönített, de a jelentés részét képező mondatokat „Szamosi” írta-e vagy a jelentést vevő őrnagy, nem egyértelmű, de érdekes az, ahogy a Megjegyzés Sólyom Jenőt bemutatja: „A felszabadulás után az egyházi reakció jellegzetes figurája volt Sólyom Jenő, aki (sic!) 1956-ig többször figyelmeztetett mind a loyális egyházvezetés, mind az ÁEH. Az 1956-os ellenforradalom idején «kiugrott» reakciós magatartásával. A külföldön tartózkodó akkori dékán, Pálffy Miklós helyett, ő vezette a teológiát. Vezetésével a tanári kar 1956. november 1-én lemondatta a dékánságról Pálffy Miklóst, állásából menesztette Ottlyk Ernő teológiai tanárt és Friedrich Lajos teológiai otthon igazgatót. A tanári karral és az ifjúsággal nyilatkozatot jelentetett meg az Evangélikus Élet 1956. november 4-i számában az ellenforradalom mellett. Az ellenforradalom leverése után is Ordass tábora javára agitált.”

1958 tavaszának eseményeire visszatérve, március 25-én már olyan hírek jutottak el Sólyom Jenőhöz, hogy ő is, mint akit „Ordass hívei közé sorolnak,” csak a tanév végéig maradhat tanár. Utána valahol másképpen foglalkoztatják.

Ennek ellenére tudományos feladatként tovább foglalkozott a törvényesség kérdésével, hiszen erre Göttche Ervin egyetemes ügyésszel együtt az egyházegyetem tanácsától is felkérést kapott. Amikor jegyzeteinek egy részét április 9-én bevitte az egyetemes egyházi irodába, Grünvalszky Károly ezt mondta neki: „Írj úgy, hogy megnyerd az életet!” Vető Lajos pedig azt: „Feladták neked a leckét.” Mintha vizsgáztatni akarnák a megszólalással, a cikkekre való felkéréssel.

A Törvényesség című cikk végül április 14-ei dátummal megszületett. Mivel a cikk a Keresztyén Igazság e számában most először nyomtatásban is megjelenik, csak néhány gondolatot emelek ki belőle. Kiinduló tétele, hogy a törvényesség jelszóvá vált, anélkül, hogy tisztázódott volna, mit is értenek alatta. Ezért a törvényesség és alkotmányosság, a törvényesség és érvényesség, valamint a törvényesség és bizalom kérdését vizsgálja. Rámutat arra, hogy újabban a törvényesség látszatát akarják elhitetni ott is, ahol a törvényesség legalábbis vitatható, és hangsúlyozza, hogy a formális törvényesség mellett, vagy annak ellenében, lehet egy másféle törvényesség, melyet leginkább az egyházépítő, az egyház életét előmozdító jelzőkkel lehet jellemezni. Jellemző gondolkodására a következő mondat: „Nem szégyenlem tanítani: az élet erősebb a jognál, viszont a rendetlenség az élet ellensége.”

Kitérőként érdemes megnézni néhány példán, mire is vonatkozhatott: a törvényesség látszatát keltik, a törvényesség jelszóvá vált, anélkül hogy tisztázódott volna dolgok. Az egyházegyetem (országos egyház) közgyűlése 1958 januárjában határozatokat és intézkedéseket hozott „egyházunk törvényes rendjének helyreállítása érdekében”. Miközben többen megkérdőjelezték az 1956. decemberi egyetemes presbitériumi ülés törvényességét, nem vették észre, hogy éppen egy akkori döntés alapján mondták ki 1957 végén Vető Lajosról, hogy ő a hivatala szerint idősebb püspök. Vető 1958 elején egy Lelkipásztor cikkben Ordass szemére vetette, hogy visszatérésekor nem kérdezte meg a Déli Egyházkerület azon gyülekezeteit, melyek eredetileg nem tartoztak a Bányai Egyházkerülethez, elfeledve, hogy

ő maga hogyan lett a Tiszai Egyházkerület püspökéből az Északi Egyházkerület püspöke. Hasonló következetlenséggel egyrészt szeretnék volna törvénytelennek nyilvánítani a Déli Egyházkerület üléseit, melyek összehívásában Darvas József egyházkerületi felügyelő nem vett részt, másrészt Darvas 1958 májusában a püspök nélkül, maga hívta össze a presbitériumot, és pedig azt, melyet egy évvel korábban egy „törvénytelen” közgyűlésen választottak meg.

Visszatérve megint a cikkhez, annak leadása után egy héttel, április 21-én Grnák Károly újra hívatta Sólyom Jenőt, s közölte, hogy az írás nem megfelelő. Túlzottan akadémikus, elméleti, nincs benne határozott állásfoglalás. Olyan cikket kér, mely belemegy a konkrétumok taglalásába. Néhány nap alatt, április 24-ei keltezéssel el is készült egy új munka A rendeződés érdekében címmel. Ez három kérdést tárgyal. Az első a püspöki állás betöltéséhez szükséges állami hozzájárulás. Erről csak annyit állapít meg, hogy nem egyházjogi, hanem politikai ügy. A második a püspök és a felügyelő egyenlő joga és felelőssége az egyházkerület vezetésében. Elismeri, hogy Darvas nem mondott le 1956 őszén, s azért rámutat arra, hogy felügyelőként 1957 tavaszán is felelős volt a kerület ügyeiért. Ha passzív volt, nem panaszolhatja fel mellőzöttségét. Végül az Ordass által kért külön fegyelmi eljárásról, melyet az egyetemes egyház törvényességi kifogásokkal nem akart lefolytatni, megállapítja, hogy annak nincs törvényi akadálya.

Még aznap délután megérkezett a válasz: a cikk nem jó, úgy látszik, nem alkalmas professzornak. (Zárójeles megjegyzés. Ez az alkalmatlanság 1990-ig fiaira is érvényes volt. A rendszerváltás után két fiából is egyetemi tanár lett.) Másnap még kiegészítette a cikket néhány betoldással, hogy nyilvánvaló legyen, nem egyoldalúan, egy bizonyos megoldás érdekében szólal meg, de a 26-án délelőtt eljuttatott írásról már délre megjött a vélemény: a cikk most sem jó. A sorsa megpecsételődni látszott. Úgy látszott, megbukott..

Ekkor Göttsche Ervin, hogy mentse Sólyom Jenőt, felvetette, hogy az általa írt cikk alatt szerepeljen mindkettőjük neve a Lelkipásztorban. Némi töprengés után, miután meggyőződött arról, hogy a cikk nem tartalmaz valótlan állítást, bár nem tartalmaz minden idevágó „igazat”, és nincs benne „bűnvallás,” vállalta, hogy a cikket közösen írják alá. A lelkeszi szakfolyóirat számára készült írás azonban az Egyházügyi Hivatal elnökének kérésére nem ott, hanem áttördelve az Evangélikus Életben jelent meg május folyamán.

Ez azonban már nem változtatott sorsán. Csak az időzítés volt a kérdés. Egy másik ügynöki jelentésből derül fény a további lépésekre. „Papp István” fedőnevű ügynök jelentésében olvasható, hogy régebbi meghívás alapján (vagyis az akkori helyzetben már nem hívták volna), 1958. augusztus 31-én Sólyom Jenő a Bécsi kapu téri templomban prédikált, majd az istentisztelet után a sekrestyében, szűk körben, szomorú szívvel mondta el, hogy távoznia kell a Teológiáról. Az előző nap közölték vele, hogy „az ellenforradalom ideje alatt tanúsított magatartása miatt ajánlatos lenne, ha lemondana állásáról és elvállalná egy gyülekezet vezetését.” A megüresedés előtt lévő Bakonycsernyét ajánlották fel. A jelentést vevő százados a következő megjegyzést fűzte a jelentéshez: „Sólyom Jenő ev. teológiai tanárnak a teológiáról történő eltávolítása az ÁEH-val történt megállapodás alapján a teológia haladó szellemű tanárokkal történő kicserélése érdekében történik. Sólyom ellenséges beállítottságú, teljesen a múlt szellemében foglalkozik az ifjúság nevelésével.”

Szeptemberben még elkezdte ugyan a félévet, de már nem fejezhette be. Káldy Zoltán püspöki beiktatása után hozzájárult, hogy családjára, súlyos operáción átesett feleségére és még öt tanuló gyermekére való tekintettel Budapesten maradjon. 1959. január 1-jei hatállyal nyugdíjasként (54 évesen) az Evangélikus Országos Levéltárban kapott munkatársi beosztást.

Bármennyire igyekezett csendben, visszahúzódva dolgozni a levéltár anyagának rendezésén, a BM számára gyanús személy maradt, aki szerintük a disszidáltak, elsősorban Terray László „beépített hírszerző”-je. „Szamosi” ügynöki jelentéséből tudjuk, hogy akciót is terveztek leleplezésére. Hogy a terveknél tovább jutottak-e, ma már kideríthetetlen.

Zászkaliczky Pál előadásában kiemelte Sólyom Jenő irodalomtörténeti publikációit. Ilyen tevékenysége abból fakadt, hogy a teológiáról való eltávolítása után egy évtizedig az evangélikus egyházi sajtóban nem jelenhetett meg cikke. Az Evangélikus Naptárban 1967-ben, az Evangélikus Életben 1972-ben közöltek tőle először újra írást. A Magyar Tudományos Akadémia felügyelete alatt kiadott Irodalomtörténeti Közleményekben viszont elfogadták tudományos munkáit, még a kimondottan egyházi vonatkozásúakat is, például Dévai Mátvás vagy a két Ács Mihály életéről, munkásságáról szólókat. Az 1960-ban tartott nemzetközi Lutherkutató kongresszuson, távollétében, más olvasta fel előadását.

Kertész Eszter

Hazám batyuja

A fák emléke kivághatatlan.
Így költözik belém a haza,
és emberek is, kitárt alakban,
mikor már mindegy, kinek van igaza.

Mert kell a föld, a falombok, a táj,
s a fölénk szabott égi sátor,
de arcok s szavak jelölik a határt,
és nincs menekvés e hazából.

Cipelem egyre növekvő hazám,
mint valami óriás batyut.
Nem tehetem le. Belőle szó
és kenyér minden napra jut.

Sólyom Jenő dr.
teol. akad. tanár:

Törvényesség

Immár két éve annak, hogy egyházunkban általános lett a törvényesség igénye. Azóta is általános. De egyre nyilvánvalóbb, hogy a törvényesség nemcsak igényképpen jelentkezik egyházunkban, hanem mint bonyolult probléma is. Eleinte – 1956 szeptemberében – úgy látszott, hogy a törvényesség fokozott érvényesítése megold káros kérdéseket. De mihelyt rákerült a sor, hogy konkrét intézkedések történjenek ezen a téren, a hozzáértők mindjárt látták a nehézségeket. Ez a felismerés sajnos már nem lett általános. Így történt, hogy a törvényesség igénye – végig nem gondoltan – jelszóvá lett; sokan állanak egyházunkban igézete alatt; kihasználatlanul maradt a jogtörténet sok kínálkozó tanulsága. „Jobb későn, mint soha”, szokták mondani; ennek a szólásmondásnak a biztatására megkísérlem felvázolni gondolataimat az egyházunkbeli törvényességi problémáról.

1. A törvényesség jelszóvá lett egyházunkban anélkül, hogy tisztázódott volna a fogalma.

1956. október 9-én az Országos Esperesi Értekezleten az egyetemes felügyelő helyesen és okosan állapította meg az Egyházegyetem Tanácsának a rehabilitációs eljárásáról hozott elvi határozatával kapcsolatban: „Az Egyházegyetem Tanácsa azért hozott elvi határozatot, mert meglévő egyházi törvényeink és így jogrendszerünk nem vonta szabályozási körébe a rehabilitációs eljárást. Egyházi törvényeinket zsinatunk hozza. *Az élet irama gyakran olyan gyors, hogy a kodifikáció nem tud vele lépést tartani. Adódnak olyan jogesetek, amelyekben akkor is intézkedni kell, ha a vonatkozó jogszabályok még nem állnak rendelkezésre.*” (Evangélikus Élet 1956. 42. sz.) Egyházunk jogi életének története valóban számtalan esetet tartalmaz, amelyben disszonancia volt a jogi feladat megoldása és az egyházi törvény betűje között. Ha így fogalmazzuk meg a ténymegállapítást, akkor persze elsősorban olyan esetekre kell gondolnunk, amelyekben volt valamelyes írott jogszabály, de az nem mutatkozott elég világosnak, vagy egyenesen alkalmazhatatlan volt. Igen gyakran fordult elő azonban az is, hogy az élet adta jogesetre nézve a törvényben nem volt található rendelkezés. Arra is van példa, hogy a törvénybeli rendelkezés egyszerűen teljesítetlen maradt. Pl. az 1934–37-es zsinat rendelkezett az egyházközi bíróságról, annak működéséről; ez a rendelkezés nemcsak évek vagy évtizedek múlva jutott a teljesítetlenség sorsára, hanem kezdettől alig néhány egyházköziségben használták. Az 1953-ban hozott törvénycikkekben is van olyan rendelkezés, amely teljesítetlen maradt. El kell tehát jutnunk arra az általános felismerésre, hogy az élet sodrásával kerülünk szembe – botorul és kárunkra -, ha egyházi törvényeink feltétlen és fogyatéknélküli érvényesítésére törekszünk, vagy ha vonakodunk intézkedni – törvény híján is, a törvény mellett is.

Számot kell itt mindjárt vetnünk az *alkotmányosság* igényével. Egyházunk jogi életének valóban drága öröksége egy bizonyos alkotmányos szellem. Csakhogy ennek megbecsülése mellett is tisztában kell lennünk azzal, hogy egyházunknak írott

alkotmánya nincsen. Az, amit az 1891-ben megnyílt zsinat Egyházi Alkotmánynak nevezett, valójában nem az – jogelméleti szempontból. Voltak ugyan benne elvi rendelkezések, de ezek benne magában sem érvényesültek következetesen. Így állott elő az a helyzet, hogy valamely jogszabály egyszerre lehetett törvény és mégis „alkotmányos érzésünket” bántó rendelkezés. Ezen a helyzeten az 1953-as törvényhozás éppen nem segített, annál kevésbé, minthogy a tervezett Egyházi törvénykönyvből hat törvénycikk eddigelé csak terv maradt. A fonákságra mi sem jellemzőbb, mint hogy ma pl. az esperesválasztáskor az egyházközség szavazatát a presbitérium, az egyházmegyei felügyelő választásakor a közgyűlés állapítja meg. Nyilvánvaló, hogy az efféle fonákságból származó „szabálytalanságokat” oktalanság lenne törvénysértéssé felfűjni. Különösen is megszívlelendő, hogy egyfelől a „lelkési és világi elemek egyenjogú befolyását” tartotta a köztudat alkotmányosnak (EA 12.§), másfelől a legutóbbi évtizedben egyre határozottabb lett a „papi vezetés” tendenciája egyházunk valóságos jogi életében. Ezzel a tendenciával szemben olykor-olykor alkalmazhatja valaki egyházunk jogi és „alkotmányos” rendjének fékberendezését, de történetietlen dolog észre nem venni, letagadni a papi vezetés tendenciájának folyamatosságát.

De nemcsak a törvényesség és alkotmányosság fogalmának a különbségét kell meglátni, hanem a törvényesség és *érvényesség* különbségét is. Érvényessé válhatik, más szóval jogerőre emelkedhetik egy határozat, választás akkor is, ha a törvényesség szempontjából kifogásolható. Ez így van az állami életben is. Ha nem így lenne, akkor az érdekeltek végtelenül bizonytalanságban maradnának afelől, hogy érvényesíthető-e, végrehajtható-e a rájuk vonatkozó vagy általuk végrehajtandó határozat. A fellebbezésnek, panasznak két oldala van, az egyik a lehetőség, a másik a határidő. Aki a lehetőséggel a határidőn belül nem él, szinte osztozik azoknak a felelősségében, akik az utóbb törvénysértőnek mondott határozathozatalban közvetlenül részesek. Az élet persze produkál olyan helyzeteket, amelyekben „igazságot” kell szolgáltatni a törvénysértés folytán kárvallottaknak – a törvény adta lehetőség határán túl is. Ilyen esetekben az igazságérzet erősebb tényezőnek bizonyul a szűklelkű törvényességnél.

Zavarta egyházunkban a törvényesség igényének lehetőség szerinti teljesülését az *igény eltűlése* mind időben, mind a jogszabálysértések értékelése tekintetében. Voltak, akik igen messze akartak visszamenni a határozatok és intézkedések felülvizsgálatában, és nem gondolták meg, hogy mindenki számára megnyugtató és realitásérzékelt tanúsító kiindulópontot lehetetlen találni a múltban. Voltak, akik nem tettek különbséget jelentéktelen szabálytalanságok és jelentős törvény- áthágások között.

Egy szó, mint száz, a törvényesség igénye erős tényezővé vált egyházunkban anélkül, hogy megmondtuk volna egymásnak, mit értünk rajta.

2. A törvényesség igénye egyházunk életének legutóbbi két esztendejében sajtószerű módon összekapcsolódott a *bizalom* igényével. A bizalom megléte vagy hiánya ugyancsak sok szóbeszéd tárgya. Úgy vélem, hogy a bizalom meglétének és mértékének vizsgálata éppen úgy új jelenség egyházi életünkben, mint az „*egyházvezetés*” képzete. Beszéltünk „*egyházi vezetőségről*” anélkül, hogy számot tudtunk volna adni magunknak arról, hogy milyen tisztségviselők alkotják.

Beszéltünk egyházvezetéséről anélkül, hogy megkülönböztettük volna az egyház-kormányzattól és a nyilvánvalóan az állam tevékenységi körébe tartozó egyházpolitikától. Erre azonban csak utalni szeretnék, inkább a bizalom igényére irányítom a figyelmet, mert zavarja egyházi életünk rendeződését. Annyi bizonyos, hogy a törvénykezéssel szülő törvénycikk (ET 1934-37:VIII.tc.35.§.1.g) más értelemben szól a bizalomról, mint amilyen értelemben beszélni szoktunk róla. Ott ugyanis a bizalom megingatásáról abban a vonatkozásban van szó, hogy valaki a foglalkozásával, életmódjával, magaviseletével vagy akár egyes cselekedetével követi el ezt az egyházi vétséget, és ez a törvény szerint olyan súlyos vétség, hogy a hivatalvesztést kell rá kiszabni büntetésül – vagyis pl. lelkésznel a lelkészi jellegtől megfosztást. Nos, bár többször felvetődött a bizalom meglétének vagy hiányának a kérdése, tudtommal egyetlen esetben sem oly értelemben, hogy az érintett személy általában alkalmatlan lenne lelkészi szolgálatra vagy bármilyen egyházi tisztség viselésére, következésképpen senki ellen nem volt panasz az idézett törvénycikk értelmében. De akármennyire világos is ez, sajnos nem köztudomású.

Ezen kívül célszerű lenne megvizsgálni, hogy vajon nem idegen jelenség-e egyházi közéletünkben a bizalom „hőmérőzése”.

Helyes-e, helytelen-e, ez most másodrendű kérdés, a tény mindenesetre az, hogy amíg az egyházmegye elnökségét hat évre választatja a törvény, az egyházkerület felügyelőjének a megbízatása éltelösszáig, a püspöké a nyugdíjkorhatárig szól. Amíg tehát az egyházmegyének módja van hat évenként a bizalom megújítására, az egyházkerületnek erre nincsen módja. De még az egyházmegyében sem elég a lelkészek bizalomnyilvánítása a ciklus leteltével, hanem az egyházközségek maguk szavaznak a választáskor. A „bizalom” meglétének megállapítása tehát független a törvényesség mértékétől. A két igény összekeverése zavarja mind a kettőnek az érvényesülését.

Az meg végképpen idegen jelenség, hogy a törvényesség mértékét aszerint emeljük vagy süllyesztjük, hogy kinek a tevékenységére alkalmazzuk. Ha az egyik irányban méltányoljuk a szükséghelyzeteket, a szükségmegoldásokat, akkor a másik irányban is ezt kell tennünk. Ha viszont az egyik irányban a valóságos jogi állapot, a jogi tények ellenében a törvény rendelkezéseire hivatkozunk, akkor kötelességünk a másik irányban is ezt tennünk.

3. Mindezek a nézeteim abba a látszatba kevernek, mintha általában sajnálnám vagy hibáztatnám a törvényesség kívánalmát és érvényesítését. Egy ilyen hibáztatás ugyanolyan „hiba” volna részemről, mint amilyen hiba – szerintem – másoknál az, hogy nem adnak helyet az egyház-kormányzat terén a bölcs valóságérzéknek. Ítélje meg más, ha akarja, hogy ez az én egyházjogtani realizmusom milyen gyökerű. Én magam nyugodt vagyok afelől, hogy ez párhuzamos vagy éppen azonos egyháztörténelmi realizmusommal. Nem szégyenlem tanítani: az élet erősebb a jognál, viszont a rendetlenség az élet ellensége.

Tehát éppen valóságtiszteletem alapján tudom méltányolni azt a törekvést, amely egyházunkban több irányból is arra irányul, hogy a törvényesség minden vonatkozásban megvalósuljon. Furcsa dolog lenne, ha elítélnénk azt, aki közöttünk nem a valóban veszedelmes, esetleg önzést, kényelmet igazoló valóságérzékéhez, hanem a jogrendhez igazodik. Más dolog valamit hibának mondani, és más dolog

valakit kárhozhatni. Könnyű nekem jogelméleti síkon szemlélgetni a törvény és az élet valóságának arányait, nehéz egy felelőséges tisztségben álló személynek dönteni életbe vágó ügyekben. Gondoljuk, mekkora lelkiismereti terhet jelent a hivatali eskünek ez a mondata: „Egyházunk törvényesen meghozott határozatait, végzéseit és rendeleteit megtartom és megtartatom, ítéleteit végrehajtom és végrehajtom.”

Mindezt számba véve, az idevágó vizsgálódásom közben megvilágosodott előttem, hogy a törvényesség közkeletű igénye nem segít ki bennünket egyházunk mai helyzetéből. Tanulságos volt számomra a visszaemlékezés arra a tisztázódásra, amely állami életünkben a törvényesség fogalma körül ment végbe. A törvényesség előjel nélküli igénye sok zavart támasztott; szükségessé vált a „szocialista törvényesség” fogalmának tisztázása és mértékké tétele. Valami hasonló tisztázódásnak kellene végbemennie egyházunkban is; talán az segítene, ha kialakítanánk az „egyházépítő”, az egyház életét előmozdító törvényesség fogalmát, és ezt tennénk magatartásunk mértékévé. Ezt azonban máról holnapra elérni nem lehet; ilyent remélni újra csak irreális gondolkodásra vallana. Már maga ez a gondolat – ezzel kellően tisztában vagyok – fájdalmas félreértésre adhat okot, hát még mennyire lenne veszedelmes az új „elv” elfogadtatása, meggyőzés nélkül. Ne legyünk vakok annak látására, hogy mihelyt egy új felfogás valamely érdek kiszolgálójának látszik, eleve elutasításra van ítélve. Ne legyünk érzéketlenek az iránt a tény iránt, hogy a hitel nélkül való szó többet árt, mint használ egymás meggyőzésében.

4. Egyfelől azt írtam, hogy a törvényesség mértékét nem vehetjük elő vagy tehetjük félre kedvünk szerint személyválogatóan, másfelől viszont azt írtam, hogy egy tisztázandó tartalmú törvényesség fogalmának elismertetésében – az ember iránt tiszteletből, más szóval: emberségből – szeretettel, türelemmel, meggyőzéssel kell eljárunk. Ha különböző is a nézetünk, mi volt törvényes, mi nem volt, és mi az, mi nem az, ha különböző is a felfogásunk a törvényességről, egyben nem lehet különbség közöttünk, abban, hogy kölcsönösen feltételezzük egymásban a jóhiszeműséget. Ez a kulcsa a megoldásnak.

Ide térek majd vissza, ha most még előhozok is két gondolatot. Az egyik inkább negatív, a másik inkább pozitív értékű. Úgy vélem, hogy egy zsinat önmagában nem tudna megnyugtató megoldást hozni, mert menthetetlenül belevinne bennünket circulus vitiosusba, egy káros körforgásba. Ezzel szemben abban egyetérthetnénk valamennyien, hogy káros és hiábavaló lenne a múltba visszalépkedve keresni egy fix pontot, egy olyan „jogi állapotot”, amelyre ráépíthetnénk a jövőt. A holnap a mára épül, nem a tegnapi. A történelem csak a tanulságain keresztül segíti az életet. A rendeződésben előre kell néznünk, nem hátrafelé tekintgetnünk.

Amikor egyházunk jogtörténetében a „jogbizonytalanság” eseteit kutattam, egy kissé mosolyogni való, de mégis figyelemre méltó mozzanatra akadtam az 1943. évi egyetemes közgyűlési jegyzőkönyvben. Egy lelkes panaszt adott be egyházkerülete közgyűlésének határozataival szemben. Az egyetemes törvényszék bölcsen és szeretettel így vágta ketté a csomót: ítéletében kimondta, hogy a közgyűlés panasszal megtámadott határozatait érdemileg nem érinti, de megállapítja, hogy egyrészt N.N. teljes jóhiszeműséggel tartotta magát az egyházkerület hivatalára nézve legidősebb esperesének, másrészt azonban az egyházkerület is teljes jóhiszeműen járt el panasszal megtámadott határozatának meghozatalánál.

Tudom, hogy én ezzel a jogtörténeti emlékkel talán még bonyolultabbá tettem a törvényesség problémáját, mert a jóhiszeműség igényét is belegabalyítottam, de viszont a jóhiszeműség feltételezése kinek-kinek személyes dolga, és szükséges, hogy mindnyájan lássuk, rajtunk mi múlik. Bizonyos esetekben egy közeli cél elérése nagyobb szolgálat, mint egy távoli cél felé való hiú törekedés.

JEGYZETEK

1. „Törvényesség” című írásomat Grnák Károly EH-főelőadó úr felkérésére készítettem. Kérése Göttche Ervin dr. közvetítésével jutott hozzám. A felkérés tényét azért állapítom meg, mert egyébként nem szólaltam volna meg. Egyházunk mai helyzetében olyan sok és sokféle a hatótényező, hogy felelőtlen beleszólásnak érzem kérdezetlenül megszólalnom. Ha kérdeznak, és úgy szólalok meg, akkor ezért már csak részben van rajtam a felelősség.
2. A megszólalásra azzal a feladat kijelöléssel kaptam készíttetést, hogy írásom a Lelkipásztorba, tehát a lelkészek szakfolyóiratába kerüljön. Ehhez tartottam magamat. A Lelkipásztor egyfelől nyilvánosságot biztosít az írásnak, másfelől mégis a lelkészek folyóirata. Ha pl. ezt írom cikkemben: mindnyájan, vagy hasonlót, akkor ez elsősorban lelkésztársaimra értendő. A folyóirat persze nemcsak lelkészek kezébe kerül, hanem másokéba is. Ha másokra is hatással van, ez jó. A mondanivalóm nem lenne más folyóiratban sem, de a hangban igyekeztem megtartani a kartársaknak, szolgatársaknak kijáró szeretetet és tiszteletet.
3. Néhány illusztrációt alkalmaztam az egyházjogtörténelmi adalékok tömkelegéből, de korántsem igyekeztem azon, hogy mindazt beledolgozzam írásomba, amit kikutattam és magam számára értékeltem. Nem is férne bele egy havi szakfolyóiratba, amelynek meg van határozva a terjedelme. Szándékom, hogy írásba foglaljam, ami anyagot összeszedtem, de nem a nyilvánosság számára. Az adalékok, részletek feltárása annál kényesebb, minthogy Ordass Lajos püspök fegyelmi eljárást kért maga ellen. Ez ugyan nem indult meg, de felfogásom szerint ügye mégis többé-kevésbé fegyelmi ügy. Ha pedig az, akkor érzésem szerint a nyilvánosság előtt nem illik, nem való foglalkozni vizsgálattal, törvénykezés elé kerülő cselekedeteivel és magatartásával. Főképpen nem egy lelkésztársa részéről.
4. Írásomban logikailag hozzátartoznék a jóhiszeműség feltételezésének kívánalmához: Mi a tennivaló, ha mégsem tételezhetjük fel valakiről, ill. egymásról a jóhiszeműséget? Valóban igaz, hogy olykor kiderül a jóhiszeműség hiánya és a rosszhiszeműség ténye. Ilyenkor persze már nem segít, sőt akadály a jóhiszeműség feltételezése. Csakhogy erre nézve megvan a jogi rend egyházunkban.

Budapest, 1958. április 14-15.

Kedves hitoktató és lelkész testvérünk!

A Nyugati (Dunántúli) Egyházkerület

ELNÖKSÉGE

és a székházában működő

LUTHER-KÖR

rajzpályázatot hirdet a Biblia éve alkalmából általános

és középiskolás tanulók részére

'Luther és a Biblia'

címmel.

Olyan alkotásokat várunk, amelyek bemutatják:

1. milyen fontos szerepet játszott Luther életében és a reformáció elindításában a Biblia
(pl. Luther a bibliafordító, a bibliamagyarázó, az igehirdető, az éneklő stb.)
2. hogyan hat ránk, mai evangélikusokra (lutheránusokra) a reformáció 'egyedül a Szentírás' elve
(pl. naponkénti bibliaolvasás otthon, családi körben; a bibliai magatartás követése a világgal szemben; az ige felolvasásának szolgálata az istentiszteleten stb.)

A rajzok szabadon választott technikával, szabadon választott méretben, egyéni vagy csoportos munkában készülhetnek.

Kérjük, hogy az elkészült műveket az egyházkerület székházába
(9001.Győr, Pf.1639.) küldjék!

Beküldési határidő: 2008. december 15.

Minden alkotó jutalmat kap! A legjobb művek külön díjazásban részesülnek!

(Csoportos munkáknál: I. díj: 15 000 Ft; II. díj: 10 000 Ft; III. díj: 5 000 Ft;

Egyéni munkáknál: értékes könyvjutalmak és ajándéktárgyak)

A díjak átadására ünnepséget szervezünk 2009. február hónap folyamán.

Pályázatunkat abban a reményben hirdetjük meg, hogy ezzel is erősítjük gyermekeinkben a Szentíráshoz és evangélikus egyházunkhoz való ragaszkodásukat.

Ehhez kérjük Testvérünk segítő szolgálatát!

A pályázat kiírói nevében:

Pongrátné Gaál Elvira   Tubán József   Isó Dorottya

Zusammenfassung

Unsere Herbstfolge beginnt mit der Andacht von József Tubán, die er anlässlich der Frühlingssitzung des Lajos Ordass Freudenkreises vortrug.

Im Mittelpunkt unserer Zeitschrift steht ein Rückblick auf die Ereignisse, die sich vor 50 Jahren in der Evangelischen Theologischen Akademie ereigneten. Pál Zászkaliczky sen. als damaliger theologischer Student, erinnert sich an die Beseitigung der Professoren dr. Dezső Wiczián, dr. Károly Karner, dr. Jenő Sólyom, seine Erinnerungen mit Archivgut ergänzend. Auch Jenő Sólyom weiß noch davon zu erzählen was mit seinem Vater damals geschehen ist. Er berichtet auch über eine Studie, die er auf Anregung seines Vaters schrieb, die aber nicht veröffentlicht wurde, jedoch gleichzeitig zum Teil der Entfernung wurde. Diese Studie können als erste die Leser der Keresztyén Igazság in Druck kennenlernen.

In Zusammenhang mit diesen Ereignissen bringen wir die Schrift von dr. Károly Karner: Johannes der Täufer.

Weiters steht in unserer Zeitschrift ein heute sehr aktuelles Thema erörternder Vortrag von Antal Véghelyi über Luthers Ansichten bezüglich der kirchlichen Führung.

Der Artikel von Károly Pintér sen. über Oliver Cromwell, Feldherr und Staatsoberhaupt, wurde aktuell zu seinem, 350-sten Todestag.

Wir fahren fort mit den Ordass-Forschungsergebnissen von Enikő Böröcz, indem sie uns mit ihren Berliner Forschungen bekannt macht.

Summary

Our autumn issue opens with a devotion from József Tubán which he gave at the spring session of the Ordass Lajos Circle of Friends

The main body of our periodical is given by the commemoration of what happened fifty years ago at The Academy of Lutheran Theology. Pál Zászkaliczky Sen. remembers back to the time of his studentship: the time when professors Dezső Wiczián, Károly Karner and Jenő Sólyom were decapitated from their places. He supplements his memories with data found during his research in the archives. Jenő Sólyom also recalls the memories of what happened to his father. He gives account of a study that he wrote upon the request of his father, but which could not be published and at the same time became part of the decapitation progress. This specific study will first be published by our periodical.

Connecting to these events we bring a paper from Prof. Károly Karner on John the Baptist.

Our periodical also brings a lecture from Antal Véghelyi on a topic very up to date today: Luther's views on governing the church.

The article of Károly Pintér Sen. on Oliver Cromwell was written on the occasion of the 350th anniversary of the statesman's death.

We continue the writings of Enikő Böröcz on her research of Ordass. This time she gives account of her research results in Berlin.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Böröcz Enikő lelkész, levéltáros	Budapest
+Dr. Karner Károly teológiai professzor	Budapest
id. Pintér Károly ny. lelkész	Budapest
+Dr. Sólyom Jenő teológiai professzor	Budapest
Sólyom Jenő fizikus, akadémikus	Budapest
Tubán József lelkész	Csorna
Véghelyi Antal teológiai referens	Budapest
id. Zászkaliczky Pál ny. lelkész	Fót

***

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.: Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.: A keresztfá tövében, Nagyheti áhítatok	300,-
Ordass L.: Vádirat, Korrajz	50,-
Ordass L.: Jó hír a szenvedőknek, Prédikációk	700,-
Ordass L.: Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.: Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Giertz Bo-Ordass: Hitből élünk	600,-
Ordass-Lyngar: A fáklya, Ifjúsági áhítatos könyv	450,-
Terray L.: Nem tehetett mást, Ordass Lajos életútja	250,-
Scholz L.: Tisztítsd meg szívedet	250,-
Scholz L.: Két sugárzó igazgyöngy, Írásmagyarázat	300,-
Scholz L.: Elveszett és megtaláltatott	150,-
Sólyom J.: Hiszem-tudom, Bevezetés az egyház tanításába	400,-
Boleratzky L.: Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág Jenő: Dr. Luther Márton önmagáról	900,-
Luther M.: 14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.: Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Vajta V.: Hit és élet összecsengése	50,-
Jung E.: Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát?	450,-
Maróthy J.: Szegények szíve, Novellák	700,-
Kendeh-Newman: Jöjj Jézushoz! Evangelizáló füzet	150,-
Rőzse I.: A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.: A miskolci evangélikus jogakadémia	50,-
Boleratzky L.: A miskolci jogakadémia tanárai	200,-
Boleratzky L.: Evangélikus egyházjog I.+II. r.	1.700,-
Kaj Munk: Három dráma	600,-
Böröcz S.: Kiáltás a mélyből	1.400,-
Ittész J.: Az evangélium hullámhosszán, Vasárnap reggeli meditációk	500,-
Ifj. Zászkaliczky P.: Isten követségében	1.000,-
Thurnayné Schulek V.: Édesapánk, Dr. Schulek Tibor	1.500,-
Kapi Béla: Isten hárfása...	1.400,-

A Keresztyén Igazság évi előfizetési díja 1.200,- Ft.

Külföldre 10€. Egy szám ára 300,- Ft.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör

1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

Csekkszám: OTP 11711034-20081452

